İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ PROGRAMLAR ENSTİTÜSÜ
HUKUK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞU TÜRKİSTAN TOPLAMA KAMPLARI BAĞLAMINDA ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE İNSAN HAKLARI SORUNLARI

Ayşe Beyza ÇİÇEK
119614030

Prof. Dr. Turgut TARHANLI

İSTANBUL
2023

Doğu Türkistan Toplama Kampları Bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nde İnsan Hakları Sorunları

In the Context of East Turkestan Concentration Camps Human Rights Issues in the People's Republic of China

Ayşe Beyza ÇİÇEK
119614030

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Turgut TARHANLI**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Jüri Üyeleri: **Doç. Dr. Ulaş KARAN**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Galip Engin ŞİMŞEK
İstanbul Üniversitesi

Tezin Onaylandığı Tarih : 14.06.2023
Toplam Sayfa Sayısı : 88

Anahtar Kelimeler (Türkçe)
1) İnsan Hakları
2) Toplama Kampları
3) Hak İhlalleri
4) Çin
5) Doğu Türkistan

Anahtar Kelimeler (İngilizce)
1) Human Rights
2) Concentration Camps
3) Violation of Rights
4) China
5) East Turkestan

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER iii

ÖZET v

ABSTRACT vi

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ 4

1.1 Doğu Türkistan'ın Adlandırılması 4

1.2 Doğu Türkistan'ın Coğrafi Durumu 5

1.3 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Demografik ve İdari Yapısı 8

1.4 Doğu Türkistan Meselesi 10

1.4.1 Doğu Türkistan Meselesinin Tarihçesi 12

1.5 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Bölgeye Hâkim Oluşu 17

1.5.1 2009 Urumçi Olayları 19

İKİNCİ BÖLÜM 24

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ HAK İHLALLERİ 24

2.1 Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikaları 24

2.1.1 Din Politikası 25

2.1.2 Nüfus Politikası 28

2.1.3 Ekonomi Politikası 30

2.1.4 Dil ve Eğitim Politikası 31

2.1.5 Nükleer Denemeler 33

2.2 Doğu Türkistan'daki Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri..... 35

2.2.1 Uygulamada Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri 39

2.3 Toplama Kamplarında Meydana Gelen Hak İhlalleri 46

2.3.1 Adil Yargılanma Hakkı Bakımından 49

2.3.2 Sağlık Hakkı Bakımından 53

2.3.3 İşkence Yasağı Bakımından 55

2.3.4 Özel ve Aile Hayatına Saygı Bakımından 61

2.3.5 Zorla Çalıştırma Yasağı Bakımından 64

SONUÇ..... 70

KAYNAKÇA 75

ÖZET

1949 senesinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk bir bölgesi olduğu ilan edilen Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (Doğu Türkistan'da) mukim insanlar, tarih boyunca Çin hükûmetinin sert ve hukuksuz politikalarına maruz kalmışlardır.

Bölgede uygulanan din, dil, kültür, eğitim, nüfus, ekonomi gibi alanlardaki politikalar, Doğu Türkistanlılara yönelik nesillerdir süren bir asimilasyona dönüşebilmektedir.

2017 senesinde kurulan Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri'ne "terörizm ve aşırıcılıkla mücadele" kapsamında rızaları gözetilmeksizin alınan Doğu Türkistanlılar, bu bağlamda, sıkı bir "eğitim"den geçirilmektedirler. Eğitim içeriğinde Çince, mesleki beceriler ve hukuk dersleri gibi bir müfredatı olan bu kurslar, dikenli tellerle çevrili yüksek duvarlar ve gözetleme kuleleri bulunan arazilerde bulunmaktadır. Bu merkezler iç ve dış mekânsal özellikleri ve "tutukluların" gündelik yaşamları göz önüne alındığında bir "eğitim yuvası" olmaktan çok toplama kampı karakteri göstermektedir.

Doğu Türkistanlılar, bu kamplarda fiziksel ve psikolojik olmak üzere zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamelelere uğramaktadırlar. Bölgede, sistematik olarak zorla doğum kontrolleri, zorla çalıştırmalar, çocukların ailelerden koparılması, "ikiz aile" projesi ve benzeri gibi politikalar sürdürülerek Doğu Türkistanlılara yönelik ciddi hak ihlallerinde bulunulmaktadır.

Bu tez çalışması kapsamında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Doğu Türkistan'da başta Uygur Türkleri olmak üzere azınlıklara karşı, mezkûr kamplarda ve dahi dışında sürdürülen hak ihlalleri hususunun değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Toplama Kampları, Hak İhlalleri, Çin, Doğu Türkistan

ABSTRACT

Citizens living in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (East Turkestan), which was declared an autonomous region of the People's Republic of China in 1949, have been exposed to the harsh and unlawful policies of the Chinese government throughout history.

Policies in the fields such as religion, language, culture, education, population and economy implemented in the region could turn into an assimilation for East Turkistanis that has been going on for generations.

East Turkestanis who were admitted to the Xinjiang Vocational Education and Training Centers, without their consent, which were established in 2017 within the scope of "fighting terrorism and extremism" undergo a strict "training" in this context. These courses, which have a curriculum such as Chinese, vocational skills and law courses, are located in fields with high walls and watchtowers surrounded by barbed wire. Considering these centers‘ interior and exterior spatial features and the daily lives of the "detainees", they shows the character of a concentration camp rather than a "school".

The people of East Turkestan are subjected to cruel, inhuman or degrading treatment, both physically and psychologically, in these camps. In the region, serious rights violations are committed against the people of East Turkestan by systematically continuing the policies such as forced birth control, forced labor, separation of children from their families, the "twin family" project et cetera.

Within the scope of this thesis, it is aimed to evaluate the rights violations of the People's Republic of China against minorities, especially the Uyghur Turks, in East Turkestan and even outside the aforementioned camps.

Keywords: Human Rights, Concentration Camps, Violation of Rights, China, East Turkestan

GİRİŞ

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kesintilerle de olsa, Çin'in tutsağı olan Doğu Türkistan[1], nihai olarak 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin egemenliği altına girmek zorunda bırakılmıştır.[2] 1955 yılında ise ismi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin idaresini sürdüren Çin Komünist Partisi tarafından, Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi olarak kabul edilmiştir.

2014'ten beri kurulmaya başladığı tahmin edilen[3] ve 2017 baharından itibaren Doğu Türkistan'ın birçok şehrinde sık bir şekilde kurulmaya devam eden ve sayılarının hâlihazırda tahminen 1200'ü geçtiği belirtilen toplama kamplarında 1-3 milyon arasında insan tutulduğu belirtiliyor.[4]

Tezimizde toplama kampı olarak anılacak bu yerleşkeler, Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti tarafından 2017'de "Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri" olarak ilan edilmiştir. Burada tutulan Doğu Türkistanlı etnik azınlıkların "İslami aşırılık" eğiliminden sıyrılmaları, Çince öğrenimi ve meslek becerilerini geliştirmek amacıyla bir eğitim sunulduğu iddia edilmiştir.[5]

Doğu Türkistan halkı, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilhakını kabul etmemektedir ve özellikle diasporada bu konuda ciddi bir mücadele vermektedir. Bu bağlamda Doğu Türkistan, 1991 yılında kurulan, "... dünya çapında temsil edilmeyen ve marjinalize edilmiş insanların seslerini güçlendirmek ve kendi kaderini tayin haklarını korumak için kurulmuş uluslararası bir hareket ve örgüt..."[6]

---

[1] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 3-4.
[2] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 1.
[3] Detaylı bilgi ilişikteki makaleye bkz. *Çin'in Sincan'daki Uygurlara Baskısı* https://www.cfr.org/backgrounder/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-righ Erişim Tarihi: 11.12.2022
[4] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 7.
[5] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 8.
[6] Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü (UNPO) hakkında detaylı bilgi için bkz. https://unpo.org/section/2 Erişim Tarihi: 11.12.2022

olan Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü'nün (Unrepresented Nations and Peoples Organization) kurucu üyelerinden biridir.

Dünya çapında yankı bulan 2009 Urumçi olayları[7] ile gelişen Doğu Türkistan meselesi, geçmiş senelerdeki toplama kampları ve devamındaki zorla çalıştırma koşullarını içeren meçhul süreçle günümüz dünyası gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Doğu Türkistan'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi), çoğunluğu İslam inancına sahip olan Uygur Türklerine ve diğer etnik ve dahi dini azınlık gruplarına karşı çok sayıda hak ihlali gerçekleşmektedir. Bu hak ihlalleri arasında bir milyondan fazla sivilin keyfi olarak hapsedilmesi veya diğer fiziksel özgürlüklerinden ciddi şekilde yoksun bırakılması; zorla kısırlaştırma, zorla kürtaj ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin doğum kontrol politikalarının daha da kısıtlayıcı uygulamaları; tecavüz; keyfi olarak gözaltına alınan çok sayıda kişiye işkence yapılması; zorla çalıştırma; ve din veya inanç özgürlüğüne, ifade özgürlüğüne ve hareket özgürlüğüne kısıtlamaların getirilmesi gibi suç isnat eden eylemlere rastlanmaktadır.[8]

Tabii Çin Halk Cumhuriyeti devletinin toplama kampları her ne kadar medyaya bir şekilde yansımış ve ortaya çıkarılmış olsa da bu hususta bilinmezlikler ziyadesiyle mevcuttur. Zira kamplarla ilgili mutlak doğruluğu olan bağımsız araştırma, haber yapılması[9] mümkün değildir. Çin sadece kendi devlet yayın

---

[7] https://thechinaproject.com/2022/07/06/july-5-2009-the-riots-that-changed-everything-in-xinjiang/Erişim Tarihi: 02.01.2023

[8] Bkz. İnsan Hakları Uygulamalarına İlişkin 2020 Ülke Raporları: Çin (Hong Kong, Makao ve Tibet dahil) https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/china/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

[9] Sınır Tanımayan Gazeteciler (Reporters Without Borders, RSF), Çin Halk Cumhuriyeti'ni gazeteciler için dünyanın en büyük hapishanesi olarak tanımlamaktadır. RSF'nin 2022 yılında yayınladığı rapora göre Çin Halk Cumhuriyeti 180 ülke arasında basın özgürlüğü endeksi sıralamasında 175. sıradadır ve günümüz itibariyle 120'den fazla tutukluyla dünyanın en fazla gazeteci hapseden ülkesi olarak kaydedilmektedir. "Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF), her insanın ücretsiz ve güvenilir bilgiye erişim hakkını savunur. Bu hak, hem bireysel hem de toplu olarak hayati konuları tam bir bilinçle bilmek, anlamak, fikir oluşturmak ve harekete geçmek için gereklidir."Bu STK ile ilgili detaylı bilgi için bkz. https://rsf.org/en/who-are-we Erişim Tarihi: 17.12.2022 https://rsf.org/en/country/china Erişim Tarihi: 17.12.2022

organları aracılığıyla buraları müspet eğitim merkezleriymiş gibi gösterdiği propaganda çalışmaları yapmaktadır. Yine de uluslararası mekanizmaların, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve medya kuruluşlarının Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'ndeki toplama kamplarına dair raporları ve haber çalışmaları bulunmaktadır.

Çin hükûmeti onlarca yıldır Uygurları yalnızca ifade özgürlüklerini kullandıkları, makaleler yazdıkları, dinlerini barışçıl bir şekilde uyguladıkları, barışçıl bir şekilde protesto ettikleri ve hatta yurtdışında okudukları için uzun hapis cezaları nedeniyle haksız yere hapse attı.[10] Bu sayısız ve hukuksuz hapis cezalarının mağdurlarından birisi 2014 senesinden beri hapiste olan akademisyen aktivist Prof. Dr. İlham Tohti[11] bir diğeri ise 2017 yılından beri mahpus olan, büyük Ozan Abdurehim Heyit'tir.[12]

Bilhassa bu çalışma ile incelenmesi amaçlanan 2017-2022 seneleri arasındaki Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Türklerine ve diğer azınlıklara karşı yaptırımlarının geçmiş senelere göre giderek artması ve sertleşmesi epeyce endişe verici olup işbu tez çalışmasının da dayanak noktası olmuştur.

Bahsi geçen sebeplerden ve ötesinden hareketle bu çalışmamızda Nazi Almanya'sından sonra bir daha yaşanılmayacağı düşünülen toplama kampları hadisesinin tekrar vücut buluyor oluşu ihtimamla incelenecektir.

---

[10] Uyghur Political Prisoners - https://www.uyghurcongress.org/en/current-issues/uyghur-political-prisoners/ Erişim Tarihi: 01.01.2023

[11] Bkz. https://tr.euronews.com/2019/12/18/cin-omur-boyu-hapis-cezasi-ceken-ve-saharov-odulu-alan-uygur-aktivist-ilham-tohti-kimdir Erişim Tarihi: 01.01.2023

[12] Bkz. https://www.uyghurcongress.org/en/aburehim-heyit/ Erişim Tarihi: 02.01.2023

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ

1.1 DOĞU TÜRKİSTAN'IN ADLANDIRILMASI

Doğu Türkistan'ın "Sincan" diye isimlendirilmesi 1876 Mançu-Çin Hanedanlığının bölgeye hâkimiyetinden sonrası 18 Kasım 1884'te vuku bulmuştur. Sincan kelime anlamı itibariyle yeni ele geçirilmiş toprak, yeni bölge demektir.[13] Çin Halk Cumhuriyeti'nin en başından beri bu bölgenin kendi esas unsuru olduğu iddiası daha isim noktasında yıpranmaya başlamaktadır.

Resmiyetteki adı Sincan Uygur Özerk Bölgesi olan bölgeyi Doğu Türkistan olarak adlandırmak ve bu şekilde anmak birçok farklı politik sorunu da beraberinde getiriyor. Henüz isimlendirme faslından itibaren tamamen politik bir mesele olan Doğu Türkistan, lafzi yorumla bir kimlik bildirmesi sebebiyle Çin Halk Cumhuriyeti'nin kadim Çin toprakları olduğu iddiası siyasetiyle baştan uyuşmamaktadır.

Çin'in başta Doğu Türkistan'ın ismini değiştirerek Sincan adını takması ve Uygurları Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri'nde/toplama kamplarında tutarak "gelişmekte olan halk" şeklinde değerlendirmesi, sömürgecilik savunusu ile benzerlik göstermektedir.[14]

Bu adlandırma hususundaki yaşananlardan kısaca bahsetmekte fayda vardır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949 senesindeki nihai ve günümüzde de hâlâ süregelen hâkimiyeti sonrasında dönemin Doğu Türkistanlı liderleri, Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti olan Mao Zedong yönetiminden kurulan özerk bölgenin

---

[13] Mançu'da "Xinjiang" veya "Ice Jecen", kelimenin tam anlamıyla "Yeni Sınır" anlamına gelir ve Çin'deki Mançu Qing Hanedanlığı döneminde verilen bir isimdir.
https://www.newworldencyclopedia.org/entry/Xinjiang Erişim Tarihi: 02.01.2023

[14] Bkz. ***Altın Öztürk*** sf. 70

adlandırılması hususunda "Doğu Türkistan" yahut "Uyguristan" olarak adlandırılması talebinde bulunmuşlardır.[15]

Mao Zedong muktedir olmadan önce Milliyetçi Çin Partisi'ne karşı "Büyük Çin Milleti Yaratma" siyasetini sert bir dille eleştirmiş ve komünist ideolojisi gereği "halkların kendi kaderlerini tayin hakkı"nı savunmuş olsa da ülke yönetimine gelince bu fikirlerini geride bırakıp Doğu Türkistan yahut Uyguristan isimleri talebiyle gelen Doğu Türkistanlı liderleri reddetmiştir. Böylece asırlardır kavgası süren mezkûr özerk bölge, "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" olarak adlandırılmıştır.[16]

Günümüzde Çin resmî kaynaklarında ve medyasında her ne kadar Sincan Özerk Bölgesi ismi kullanılıyor olsa da[17] bu durum başta Uygur Türkleri olmak üzere Doğu Türkistanlılar tarafından kabul edilmemektedir. Sincan Özerk Bölgesi ismi yerine bariz bir kimlik bildiren Doğu Türkistan ismi bağımsızlık ve hürriyet savunucusu Doğu Türkistanlılar tarafından ısrarla kullanılmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti ise Doğu Türkistanlıların adlandırma hususundaki bu tavrını devlete karşı ayrılıkçı ve Türkçü bir tavır olarak tanımlamaktadır.[18]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Doğu Türkistan"ın ismini "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" olarak değiştirmesindeki kararlı tavrı biricik bir örnek olmayıp aynı tavır Uygur Türkçesine karşı da şiddetle sergilenmektedir. Bu durum tezin ilerleyen kısımlarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dil ve Eğitim Politikaları kısmında tafsilatlı olarak anlatılacaktır.

1.2 DOĞU TÜRKİSTAN'IN COĞRAFİ DURUMU

Resmî adı Sincan Uygur Özerk Bölgesi olan Doğu Türkistan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında bulunan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin beş özerk

---

[15] Bkz. ***Alptekin (2013)*** sf. 1971
[16] Bkz. ***Alptekin (2013)*** sf. 1971
[17] Çin Halk Cumhuriyeti devletinin resmî WEB sitesinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi başlığı ile yayımlamış olduğu bu bölgeyi tanıtan bir yazı için bkz. http://www.gov.cn/test/2013-04/07/content_2371589.htm 11.12.2022
[18] Bkz. ***Millward (2007)*** sf. 95.

bölgesinden biridir. Kuzeyinde Rusya, kuzeybatısında Kazakistan, batısında Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, güneyinde Tibet Özerk Bölgesi, güneydoğusunda Çinghay ve Gansu eyaletleri ile doğusunda Moğolistan bulunur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin yaklaşık altıda bir oranında bir genişliğine sahip olan Doğu Türkistan, 1.828.418 kilometrekareden ibarettir.[19] Bu da Türkiye Cumhuriyeti devletinin iki buçuk katına denk gelen epeyce büyük bir alana sahip olduklarına işaret etmektedir.[20] Tabi bu alanın önemli bir kısmına dünyadaki en büyük çöllerden biri olan Taklamakan Çölü ev sahipliği yapar ki burada bir yerleşim yeri söz konusu değildir. Doğu Türkistan, yazları sıcak ve kurak kışları soğuk ve yağışlı bir karasal iklime sahip olup dağlarla çevrili bir alanda konuşlanmıştır.

Doğu Türkistan, yer altı ve yer üstü kaynaklar bakımından çok münbit bir bölgedir. Bölgede en önemlileri asbest demir, krom, kurşun, kömür, manganez, uranyum ve volfram olmak üzere 3.000 madenden 122 çeşit mineral çıkarılmaktadır.[21] Bilhassa petrol ve doğalgaz rezervleri bu alandaki büyük devlerle ile yarışmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacının yaklaşık üçte biri bu bölgeden karşılanmaktadır.[22] Doğu Türkistan'ın sahip olduğu yeraltı zenginliği, bölgenin niçin Çin Halk Devleti için bu kadar önemli olduğuna dair sebeplerden birine emsaldir.

Bu bölgede Uygurlar ve Han Çinlileri başta olmak üzere Kazaklar, Kırgızlar, Huiler, Tacikler ve birçok başka farklı millet yaşamaktadır. Bölge halkından Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Tacikler ve Huiler Müslüman topluluklardır.

---

[19] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 1

[20] Doğu Türkistan ayrıca, Fransa'dan 3, Tunus'tan 11, Malezya'dan 5 ve Yeni Zelanda'dan 6 kat büyüktür.

[21] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 22

[22] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 12

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bilgi Ofisi'nin Eylül 2021'de yayınlamış olduğu 2020'de yapılmış olan 7. Ulusal Nüfus Sayımından elde edilen verilere göre, Doğu Türkistan'ın toplam nüfusu 25,85 milyon olup, bunların 10,92 milyonu Han Çinlisi, geriye kalan 14,93 milyon etnik azınlık olarak tabir edilen Doğu Türkistanlılardır.[23]

Doğu Türkistan; 1955 idari planlamasına göre kendi içinde 5 özerk eyalet, 8 idari şehir ve ülke çapında 15 şehire ayrılmıştır. 5 özerk vilayet; Bayangol-Moğol, Bortala-Moğol, Changji-Hui, İli-Kazak ve Kızılsu-Kırgız'dır. 8 şehir ise; Aksu, Altay Hami, Hotan, İli, Kaşgar, Tacheng ve Turfan'dır.[24] İdari başkent Urumçi'dir.

Doğu Türkistan, doğrudan Çin Halk Cumhuriyeti merkezi yönetimine bağlı beş özerk bölgeden biridir. Buna göre iç işlerinde serbest, dış işlerde Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi altındadır. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 112-123. maddeleri[25] arasında özerk bölgelerin durumu tedvin edilmiştir.

İç işlerinde serbestliğini ise sınırlayıcı bazı durumlar mevcuttur. 116. maddeye bakıldığında bu durumun "... Özerk bölgelerin özerk düzenlemeleri ve yerele özgü düzenlemeleri, Ulusal Halk Kongresi Daimî Komitesi'ne sunulduktan ve onaylandıktan sonra yürürlüğe girer." şeklinde ifade edildiği görülecektir.

Amine Tuna'nın Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık isimli eserinde izah ettiği üzere; kuruluşundan bu yana Çin Komünist Partisi'nin muktedir olduğu bir diktatörlüğün hâkim olduğu, iç ve dış ilişkilerde verilen tüm kararların Çin Halk Cumhuriyeti'nin "ulusal" çıkarları doğrultusunda verildiği göz önünde bulundurulduğunda Anayasa'dan doğan özerklik haklarının pratikte hiçbir hükmü olmadığı rahatlıkla söylenebilir.[26] Dolayısıyla özerklik olgusu zihinlerde canlanan

---

[23] Bkz. Sincan Nüfus Dinamikleri ve Verileri - http://english.scio.gov.cn/whitepapers/2021-09/26/content_77775276_4.htm Erişim Tarihi: 11.12.2022

[24] Bkz. ***Atalay*** sf. 344 akt. ***Keskin (2013)*** sf. 71

[25] Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası için bkz: http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 11.12.2022

[26] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 39

mefhumun aksine lafta kalmış, muğlak bir durumdur. Zaten Doğu Türkistan'daki işleyiş de bu belirsizliği doğrular durumdadır.

Her ne kadar dışarıdan bakıldığında, kanunları, devlet yapısı incelendiğinde Çin Halk Cumhuriyeti federal bir devlet gibi gözükse de kendi içinde işleyişi, pratik yanı gözlemlendiğinde üniter bir devlet olarak varlığını sürdürdüğü anlaşılacaktır.

1.3 ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DEMOGRAFİK VE İDARİ YAPISI

Çin Halk Cumhuriyeti, yaklaşık 9,6 milyon kilometrekarelik alanı ile dünyanın, Kanada, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden sonra, en büyük dördüncü yüzölçümüne sahip ülkesidir.

Çin, güneyde Myanmar, Vietnam ve Laos, güneybatıda Butan Krallığı, Hindistan ve Nepal, batıda Afganistan ve Pakistan, kuzeyde Moğolistan, kuzeybatıda Tacikistan ve Kırgızistan, kuzeydoğuda Rusya ve Kore ile komşudur. Doğusunda Doğu Çin Denizi, Güney Çin Denizi ve Sarıdeniz vardır.

Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun yayınlamış olduğu[27] 2019 nüfus verilerine göre Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfusu 1.359.538.000 kişiden oluşmaktadır, Birleşmiş Milletler'in 2021 tarihli verisine[28] göre ise nüfus 1.444.216 kişidir. CIA Factbook'un 2022 tarihli verisine göre ise 1,410,539,758 kişi ile, bir önceki seneye göre düşmüş olmasına rağmen, dünyanın en kalabalık ülkesi olma hüviyetini korumaktadır.[29]

Çin Halk Cumhuriyeti mensubu bulunan nüfusun 56 farklı etnik gruptan oluştuğunu resmî olarak tanır. Bunların başını %91,1 oranla Han Çinlileri çeker. Geri kalanı (%8,9) ise etnik azınlıklardan oluşur ki başlıcaları şunlardır; Uygur

---

[27] Çin Ulusal İstatistik Bürosu'nun yayımlamış olduğu 2019 Çin İstatistik Yıllığı için bkz: http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2019/indexeh.htm Erişim Tarihi: 10.12.2022

[28] Bkz. UNData http://data.un.org/en/iso/cn.html Erişim Tarihi: 11.12.2022

[29] https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/china/#people-and-society Erişim Tarihi: 01.01.2023

Türkleri, Huiler, Mançular, Zhuanglar, Miao, Yi, Tujia, Tibet, Moğol, Hani, Li, Kazak, Dong, Buyei, Yao, Bai, Dai…[30]

Her ne kadar resmi dil Mandarin Çincesi olsa da etnik grup çeşitliliği göz önünde bulundurulunca Çin Halk Cumhuriyeti'nin konuşulan diller bakımından epey çeşitlilik ihtiva eden bir ülke olduğu da anlaşılacaktır. Çin'deki özerk bölgelerin ise Mandarin Çincesi haricinde kendi ek resmî dilleri vardır.[31]

Din hususunda ise benzer bir çeşitliliğe rastlanmaktadır. Budizm Hristiyanlık, İslam, Hinduizm, Yahudilik dinleri başlıcalarıdır.

Çin Halk Cumhuriyeti, devletliğini ilan ettiği 1 Ekim 1949 tarihinden beri tek parti rejimiyle yönetilmektedir. Hükûmet en başından beri Çin Komünist Partisi tarafından kurulmaktadır. Dolayısıyla yönetimin esasını komünizm ideolojisi oluşturur. Çin Komünist Partisi sekreteri aynı zamanda devlet başkanıdır.[32] 15 Kasım 2012 tarihinden beri bu görevleri Şi Cinping yürütmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti, idari açıdan toplam 32 bölgeden oluşur. Kendi içerisinde 23 eyalet, 5 özerk bölge ve 4 belediye olarak ayrılır.[33] Eyaletler, özerk bölgeler ve belediyeler merkezi yönetime bağlı en yakın birinci halkayı oluştururlar. Bunun dışında birbirlerine bağlı iki halka daha olmak üzere toplam üç aşamalı bir sistemden müteşekkildir.[34] Doğrudan merkezi yönetime bağlı belediyelerden biri olan Pekin aynı zamanda başkenttir.

Devlet yönetimi halk meclisleri sistemine bağlıdır, yasama yetkisi bu meclise aittir. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 3. maddesi bu durumu şöyle

---

[30] Detaylı bilgi için bkz. ***Karluk***

[31] Bkz. ***Dwyer*** sf. 7

[32] Bkz. https://www.mfa.gov.tr/cin-halk-cumhuriyeti-siyasi-gorunumu.tr.mfa#:~:text=1%20Ekim%201949%20tarihinde%20kurulan,ayn%C4%B1%20zamanda%20Devlet%20Ba%C5%9Fkan%C4%B1'd%C4%B1r.

[33] Çin Halk Cumhuriyeti'nin idari bölümleri ilgili Çin Halk Cumhuriyeti hükûmetinin kendi WEB sitesinde yayımlamış olduğu bilgilendirme için bkz. http://www.gov.cn/guoqing/2005-09/13/content_5043917.htm Erişim Tarihi: 11.12.2022

[34] http://www.gov.cn/guoqing/2005-09/13/content_5043917.htm Erişim Tarihi: 11.12.2022

ifade eder: "Çin Halk Cumhuriyeti'nde devlet organları demokratik merkeziyetçilik ilkesini uygular. Milli Halk Meclisi ve çeşitli düzeylerdeki yerel halk meclisleri demokratik seçim yoluyla oluşturulur. Halka karşı sorumludur ve halkın denetimine tabidir."[35]

Bu halk meclislerinin resmi adı Milli Halk Meclisi'dir ve gücünü doğrudan anayasadan alır, en yüksek iktidar organıdır. Milli Halk Meclisleri beş senede bir değişir, senede bir kez toplanır ve meclis üyeleri eyaletler, özerk yönetimler, doğrudan merkeze bağlı belediyeler ve Halk Kurtuluş Ordusu tarafından seçilir.[36]

Milli Halk Meclisi'nin yanı sıra devlet idaresinde, ki bu konseyin üyeleri de yine Milli Halk Meclisi tarafından seçilmektedir, Devlet Konseyi isimli bir meclis de görev alır. Devlet Konseyi; başbakan, başbakan yardımcıları, bakanlar ve komisyon başkanı bakanlardan müteşekkildir. Bu konseyin Milli Halk Meclisi'ne ve onun Daimî Komitesi'ne karşı mesuliyetleri vardır.[37]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'daki kuruluşundan bugüne 1954, 1975, 1978 ve 1982 yıllarında olmak üzere toplam dört anayasa değişikliği olmuştur. Çin'in dördüncü ve faaliyetteki son anayasası, 1982 tarihli olandır.[38]

1.4 DOĞU TÜRKİSTAN MESELESİ

Doğu Türkistan, sadece yüz yıldır var olan bir yer olmayıp esasen milattan önceki dönemlere kadar izi rastlanan ve derin kökleri olan bir bölgedir. Doğu Türkistan'ın esas mensupları olan Uygur Türkleri, milattan önce 210 senesinden

---

[35] Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 10.12.2022

[36] Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 16 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 10.12.2022

[37] Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 19 http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 11.12.2022

[38] Bkz. ***Keskin (2013)*** sf. 38

itibaren Orta Asya'da kurulan Göktürk, Hun, Karahanlılar Karluk, Kırgız, Tabgaç, Türgiş ve Uygurlar gibi Türk devletlerinin içinde bulunmuştur.[39]

1932-1934 yılları arasında varlığını sürdürebilen Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu cumhurbaşkanı Mehmet Emin Buğra'nın dönemin Çinli devlet adamlarından Dr. Chu-Chia-Hua ile mektuplaşmalarını incelediğimizde[40] Çinlilerin, yukarıda belirtilen Türk devletlerinin zaman zaman güçten düşmelerinden istifade ederek milattan önce 104 ve 59 yıllarında milattan sonra ise 73, 448, 657, 744 ve 1759 yıllarında Türkistan'ı istila etmeye çalıştıkları fakat muvaffak olamadıkları görülmektedir.

Belirtilen mektuplaşmalara ve nice tarih kitabına bakıldığında tarih boyu yıkılmaz gibi gözüken Türkistan, bin sekiz yüz senesinin ikinci yarısından itibaren, ilk kalıcı darbesini almıştır.

Türkistan'ın doğusu 1876'da Mançu-Çin Hanedanlığı, batısı ise 1865'ten[41] itibaren Çarlık dönemi Rus İmparatorluğu tarafından istilaya maruz kalmıştır. Bu istilalar sonucu Türkistan; coğrafi olarak Doğu Türkistan ve Batı Türkistan olmak üzere bölünmüştür. O zamana dek Türkistan olarak anılan Doğu Türkistan isminin son hâli de bu bölünme hadisesine dayanmaktadır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hâkimiyetindeki, Batı Türkistan bölgesi ise daha sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması ile Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan Türkmenistan ve Özbekistan olmak üzere cumhuriyet ile yönetilen beş ayrı bağımsız ülkeye bölünecektir.[42]

---

[39] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 145
[40] Bkz. ***Buğra (1954)*** sf. 34-35
[41] Bu dönemde kaleme alınmış ve bu döneme dair Türkistan tarihi hakkında daha fazla bilgi almak için bkz. ***Michell***
[42] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 143

1.4.1 Doğu Türkistan Meselesinin Tarihçesi

1876 senesindeki Mançu-Çin Hanedanlığı istilasının 1878 itibariyle başarılı olmasından sonra Doğu Türkistan adını alan tezimiz öznesi, 18 Kasım 1884'ten beri Çin hâkimiyeti altında bulunmaktadır.[43]

Tabi mevzubahis hâkimiyet kesintisiz olmamıştır. 1865, 1933 ve 1944 senelerinde kısa süreli de olsa ayrı devletlerle bağımsızlığı yakalamıştır Doğu Türkistan. Bu kısa süreli bağımsızlıkların ürünü olan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1932-1934) ile Doğu Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949) devletleri ise ilerleyen kısımlarda anlatılacaktır.

Mançular, Doğu Türkistan'ı 1759'dan 1862'ye kadar askeri bir koloni olarak yönetmişlerdir. Bu dönemde Uygurlar ve Doğu Türkistan'ın diğer halkları, topraklarındaki yabancı egemenliğine karşı çıkmışlar ve bağımsızlıklarını yeniden kazanmak amacıyla bazen hâkimiyet kurmaya çalışan Çin yönetimine karşı bazen hâkimiyet kurmaya çalışan Rus yönetimine karşı bazen ise her iki yönetime karşı 42 kez ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmalardan 1864 tarihindeki Mançu Hanedanlığına karşı olan ayaklanmada ise zafer elde etmişlerdir.[44]

Bu zafer neticesinde Uygur Türkleri 1865-1876 senelerinde hüküm sürecek olan Yedişehir Uygur Devleti'ni[45] kurmuşlardır. Ancak Mançular 1876'da Doğu Türkistan'ı yeniden hâkimiyeti altına alınca bağımsızlıklarını yitirmişlerdir. 8 sene süren savaşın ardından Mançu İmparatorluğu Doğu Türkistan'ı resmen topraklarına katmış ve 18 Kasım 1884'te Doğu Türkistan'ın adını yeni toprak/bölge/sınır/cephe anlamına gelmekte olan "Sincan" ismiyle değiştirmişlerdir.[46] Böylece Doğu Türkistan, değiştirilmiş ismiyle Sincan, Çin devletinin 19. vilayeti hâline gelmiştir.

---

[43] Bkz. https://www.uyghurcongress.org/en/east-turkestan-2/ Erişim Tarihi: 12.12.2022
[44] Bkz. https://akademiye.org/tr/?p=2547 Erişim Tarihi: 12.12.2022
[45] Bazı kaynaklarda "Yakup Han Devleti" olarak da geçer.
[46] Doğu Türkistan erken tarihi ve Mançu istilası ile alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan Erişim Tarihi: 12.12.2022

1884'te Mançu-Çin Hanedanlığı egemenliği altına giren Doğu Türkistan, bu çatı altında 1911'e kadar bir müstemleke olarak varlığını sürdürecektir. 1911 senesinde, hanedanlığın ülkedeki iç karışıklık sebebiyle yıkılmasından sonra, ise cumhuriyet ilan edilecek ve Milliyetçi Çinlilerin iktidara gelmesiyle Doğu Türkistan halkı onların yönetimi altına girecektir. Bu dönem yine sütliman bir süreç olmayıp bilhassa Doğu Türkistan tarihi için epeyce karanlık ve acılı olmuştur.[47]

Yine bu dönemde, Erkin Alptekin'in Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti isimli eserinden öğreniyoruz ki; Doğu Türkistan'daki bütün şehir, kaza ve nahiyelerin isimleri Çince isimlerle değiştirilmiş, Doğu Türkistan'ı Çinlileştirebilmek için diğer eyaletlerden Çinli mülteciler getirilmeye başlanmış, Doğu Türkistanlılar Çinlilerle evlenmeye, Çinli kıyafetleri giymeye, Çinli memurlara rastladıkları zaman diz çöküp selam vermeye zorlanmıştır. Çin memurlarına, istedikleri zaman Doğu Türkistan Türk Müslümanlarını tutuklama, cezalandırma ve hatta ölüm cezasına çarptırma yetkileri verilmiştir. Doğu Türkistanlıların bu tutuklama, cezalandırma ve idam hükümlerine karşı itiraz etme hakkı kaldırılmış, aksine Çinli memurları üst makamlara şikâyet eden Doğu Türkistanlılar ağır cezalara çarptırılmışlardır. Feodal Çin'in bu siyasetine karşı koyan 1 milyondan fazla Doğu Türkistanlı katledilmiş, bir o kadar Doğu Türkistanlı Çinlilerin intikam almasından çekinerek komşu ülkelere sığınmış, 200.000 Doğu Türkistanlı da zincirlere vurularak, Orta Asya'yı kontrol altında tutmak için gönderilen 100 bin Çin askerinin iaşesini temin etmek için tarlalarda çalıştırılmak üzere Doğu Türkistan'ın İli vadisine sürülmüştür.[48]

Her ne kadar 1911 senesinde iktidara gelen Milliyetçi Çin'in kurucusu Dr. Sun Yat Sın "Çin'de Türklerin mevcut olduğunu, bu Türklerin Doğu Türkistan'ın asli unsuru olduğunu, mevzubahis Türklerin hepsinin İslam inancına sahip olduğunu ve onlara kaderlerini kendilerinin tayin etme hakkının verilmesi

---

[47] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 56-57
[48] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 147-148

gerektiğini" kabul etse de kendisinin vefatından sonra iktidarı devralanlar bu düşüncenin aksi yönde politikalar izlemişlerdir.[49]

Dolayısıyla Çin'in Doğu Türkistan milletine karşı, ilerleyen sayfalarda da bahsi geçeceği üzere, bu sert politikalarının en az yüz yıllık geçmişe dayandığı söylenebilir. Zira 19. yüzyılın sonundan itibaren tutturmuş olduğu mezkûr baskıcı duruşu günümüzde hâlâ, geçmişten bugüne güttüğü ideolojisini görünüşte değiştirip dönüştürmüş olsa da dinç bir şekilde sürdürmektedir.

1.4.1.2 1933-1944 Bağımsız Devletleri

1.4.1.2.1 Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti (1932-1934)

Gerek Mançu-Çin Hanedanlığı sırasında gerekse cumhuriyetin ilanı (1911) sonrası milliyetçi Çinlilerin idaresi sırasında Doğu Türkistanlılar hürriyet mücadelelerinden vazgeçmemiş, sık sık muktedire karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanmalardan 1931 yılında Kumul şehrindeki, 1932 Turfan ve Hoten şehirlerindeki isyanlar Doğu Türkistan için başarıyla sonuçlanmıştır.[50] Bunun sonucunda 12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulmuş ve Hoca Hacı Niyaz cumhurbaşkanı seçilmiştir.[51]

Devletin kuruluşunun akabinde bayrak, pasaport ve para gibi bağımsızlık göstergesi bir devletin kuruluşu ile ilgili düzenlemeler çok kısa zamanda gerçekleştirilmiş ve bir anayasa düzenlenmiştir. Öte yandan, ömrü sadece 6 ay sürmesine rağmen, bu devletin bir marşı, meclisi ve kabinesi olması[52] dışında ülkede Çin Yuanı yerine Hoca Hacı Niyaz hükûmetinin çıkardığı yeni Türk parası kullanılmaya başlanmıştır.[53]

---

[49] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 148
[50] Bkz. ***Buğra (2021)*** sf. 29-33
[51] Bkz. ***Tursun (2014)*** sf. 4-5
[52] Bkz. ***Türköz (2010)*** sf. 9
[53] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 60

Hâlihazırda da Doğu Türkistanlılar tarafından benimsenmiş ve bu halkı temsil eden bayrak ise 1933 tarihindeki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti devletinden bir mirastır. Doğu Türkistan bayrağı, açık mavi taban üstünde bir ay ile yıldızdan müteşekkildir.

1933'te, 30 maddeden oluşan "1933 Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Anayasası" dönemin resmî gazetesi olan, İstiklal Dergisi'nin ilk 2 sayısında yayınlanmıştır. Daha sonra çıkarılan Yaş Türkistan dergisinde ise bu anayasa "Kanun-u Esasi" olarak isimlendirilmiştir.[54]

Fakat tüm bu teşkilatlanma, bağımsızlık heyecanı yalnızca altı ay sürmüştür. Çinli Askeri Vali Sheng Shicai tarafından aldatılan Cumhurbaşkanı Hacı Hoca Niyazi öldürülmüş, akabinde Ruslar ile Çinlilerin çeşitli dış müdahaleleri ile Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti devleti de yıkılmıştır.[55]

1.4.1.2.2 1933-1944 Ara Dönemi

1933-1944 yılları arasında fiilen Sovyetler Birliği'nin etki alanında olan Doğu Türkistan, her alanda Rusya tarafından idare edilmiştir. Doğu Türkistan bu dönemde aynı zamanda Rusya'nın desteklediği Çin komünistleri için de rahat bir yayılma alanı olmuştur.[56]

Milliyetçi Çin'in Doğu Türkistan valisi Sheng Shicai'ın idarede iken güttüğü baskıcı usûl ve hükûmette yaygınlaşan yolsuzluk, rüşvet ve ekonomik sıkıntılar beraberinde Çin'in Doğu Türkistan'da güçten düşmesine sebep olmuştur.[57]

---

[54] Uluslararası İnsan Hakları ve Demokrasi Derneği'nin (UİHDER) WEB sitesinde "Doğu Türkistan Sorunu" isimli makalede ilgili Anayasa'ya dair detaylı bilgi için bkz. https://www.uihder.org/upload/dokumanlar/do%C4%9Fu%20t%C3%BCrkistan.pdf Erişim Tarihi: 13.12.2022

[55] Birinci Türkistan Cumhuriyeti hakkında detaylı bilgi için bkz. https://east-turkistan.net/first-east-turkistan-republic-1933-1934/ Erişim Tarihi: 13.12.2022

[56] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 63

[57] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 9.

1944 senesinde Vali Sheng Shicai'ın görev süresi tamamlanmıştır. Bilahare Çin devletinde, 1944-1948 yılları arasında genel valilik sistemi kaldırılmış ve yerine hükûmet başkanlığı sistemini getirilmiştir.[58]

1.4.1.2.3 Doğu Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)

1911 senesinde Çin Hanedanlığının yıkılmasıyla iktidara gelen Milliyetçi Çin yönetiminin bölgede baskıları, 1933 Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra hayatın her alanında giderek artmıştır.

Milliyetçi Çin yönetiminin genel valilik sistemiyle yönetilen Doğu Türkistan yerel yönetiminin de zayıflamasıyla beraber Osman Batur[59] önderliğindeki Kazak boyları başkaldırmıştır. Bu ayaklanma diğer şehirlere de sırasıyla sıçrayarak büyümüştür. Gulca şehrinde Ali Han Töre önderliğinde başlayan ayaklanmaya Osman Batur ve onu seyreden Kazaklar da destek verince 12 Kasım 1944 tarihinde Doğu Türkistan Cumhuriyeti ismiyle ikinci kez bölgede o dönem için bağımsızlık ilan edilmiştir.[60]

İlan edilen bu yeni devletin cumhurbaşkanı Alihan Töre seçilmiştir. Yine bu yeni ilan edilen devletin de bir önceki Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti devleti gibi bakanlar kurulu, devlet marşı ve bayrağı vardır. Anayasa çalışmaları sürse de yetiştirilememiştir fakat bir ceza kanunları bulunmaktadır.[61]

Gelinen aşamada Doğu Türkistan yönetimi ile Çin Hükûmeti arasında 1946 yılının temmuz ayında anlaşma imzalanmıştır.[62] Bu antlaşma ile Doğu Türkistan ekonomik, kültürel ve iç siyaset bakımından kendilerini yönetmeleri şartı ile Çin'e

---

[58] Bkz. ***Bulanık*** sf. 20

[59] 1930-1949 seneleri arasındaki Doğu Türkistan Millî Mücadelesi ile Osman Batur ve Ali Han Töre hakkında daha fazla bilgi için bkz. ***Kul (2009)***

[60] Bkz. ***Tursun (2020)*** sf. 235

[61] Bkz. ***Tursun (2020)*** sf. 236

[62] Ayrıntılı bilgi için bkz. ***Tursun (2020)***

bağlı kalırken, hükûmet 15 Doğu Türkistanlı ve 10 Çinli yönetici olmak üzere 25 kişiden oluşmuştur.[63]

Çin'de yaşanan iç savaş sebebiyle milliyetçi Çinliler devrilerek iktidara günümüzde de yönetimi ellerinde bulunduran Mao Zedong kurucu başkanlığındaki komünist Çinliler gelmiştir. Böylece 1949 senesinin Ekim ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilmiştir.[64]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilanı ile başa gelen Mao Zedong ülke yönetimini güçlendirmiş ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni Çin Halk Kurtuluş Ordusu eli ile hâkimiyeti altına alarak bu devletin varlığını sona erdirmiştir.

Sonuç olarak 1865'teki Yakup Han Devleti ve 1933 ile 1944'te 10 sene arayla peş peşe kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri bugünkü Doğu Türkistan halkının millî kimliğinin oluşmasında tarihi bakımdan önemi yadsınamaz katkılar sağlamıştır.[65]

1.5 ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN BÖLGEYE HÂKİM OLUŞU

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan bölgesini nihai olarak hâkimiyet altına alması, son bağımsızlık emaresi olan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılmasıyla 1949 senesinde başlar. Böylece Doğu Türkistan milleti için hürriyet, bağımsızlık ve ayrı bir devlet olma eylemleri bu tarih itibariyle kesinkes bitmiş olur.

Yeni kurulan Çin Halk Cumhuriyeti devletinin kuruluşundaki ve günümüzde de hâlâ geçerli olan temel ideolojisini Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın birinci maddesinde rahatlıkla görebiliriz: "Çin Halk Cumhuriyeti,

---

[63] Bkz. ***Açıkgül (2021)*** sf. 124
[64] Bkz. ***Kul (2019)*** sf. 48
[65] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 70

işçi sınıfı önderliğinde ve işçi-köylü ittifakına dayanan demokratik bir halk diktatörlüğü tarafından yönetilen sosyalist bir devlettir."[66]

Muktedir Çin Komünist Partisi Doğu Türkistan'ın durumunu müzakere için Doğu Türkistan ileri gelenlerini Çin Halk Cumhuriyeti başkenti Pekin'e davet eder ve 29 Eylül 1949 tarihinde "Halk Siyasi Danışma Konferansı" tertip eder. Fakat Doğu Türkistan'dan yola çıkan liderleri taşıyan uçak Pekin yolunda "ortadan kaybolur". Bunun üzerine Çin Halk Kurtuluş Ordusu Sincan'a girerek Doğu Türkistan yönetimine el koyar.[67]

Bu el koyma sonrası binlerce Doğu Türkistanlı memleketlerini geride bırakarak önce Hindistan'a oradan Türkiye'ye ve daha sonra çeşitli ülkelere (Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan, İsveç, İsviçre, Kanada, Mısır, Suudi Arabistan, Kırgızistan, Özbekistan Rusya gibi) iltica/göç etmeye başlar. İlk kafilede Doğu Türkistanlı önderlerden Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin de vardır.[68]

Bu toplu göçler üç ayrı dönemde gerçekleşir: İlki iki bağımsız Doğu Türkistan devleti dönemi arası olan 1937-1938 senelerinde, ikincisi Çin Halk Cumhuriyeti kuruluş senesi olan 1949'da ve sonuncusu Çin Halk Cumhuriyeti özerklik dönemindeki 1961-1963 seneleri arasında...[69]

1949 senesinde Doğu Türkistanlı önder İsa Yusuf Alptekin yabancı ülkelerle temaslarda bulunur. Hindistan, Çin ile ilişkileri bozulmasın istediği için, yalnızca 25 Doğu Türkistanlıya (Kazak Türk'ü) sığınma hakkı verebilmiş fakat çokça yardım etmişlerdir. Suudi Arabistan, az sayıda Doğu Türkistanlıyı hacı statüsünde alır. Daha sonra İsa Yusuf Alptekin Mısır ile temaslarda bulunur fakat Mısır'ın Doğu Türkistanlılara yaklaşımı menfi olur. En nihayet Alptekin Türkiye

---

[66] Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 1 - http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 18.12.2022

[67] Bkz. ***Kul (2019)*** sf. 55

[68] Detaylı bilgi için bkz. ***Sarıahmetoğlu&Kemaloğlu***

[69] Mezkûr göç hadisesi ile ilgili bkz. ***Gül (2007)***

Cumhuriyeti devleti ile görüşür. Türkiye Cumhuriyeti devleti Doğu Türkistanlı göçmenlere kapılarını açar, maddi yardımlarda bulunur, göçmenleri çeşitli illerdeki misafirhanelere yerleştirir. Bugün Türkiye'de bulunan Doğu Türkistanlılar, o tarihte ve devamındaki göçlerde İstanbul, Manisa, Kayseri, Niğde, Konya ve Aksaray şehirlerine yerleştirilmişlerdir.[70]

1 Ekim 1955'te Doğu Türkistan ismi hiçe sayılarak ve eyalet statüsünden çıkarılarak özerk bölge ilan edilmiş, ismi ise "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" olmuştur.[71]

Milliyetçi Çin yönetiminin 1911-1949 dönemi boyunca uygulamış olduğu Han Çinlilerinin Doğu Türkistan'a iskân ettirilerek bölgenin demografik çehresini değiştirmeyi amaçlayan nüfus politikaları, Çin Komünist Partisi tarafından da ciddi bir politika hâline getirilmiştir ve gereği hâlâ yapılmaktadır.[72]

Komünist Çin yönetimi de Doğu Türkistan halkını Hui, Kazak, Kırgız, Mançur, Moğol, Sibo, Solon, Tajik, Tatar, Uygur, Özbek gibi etnik gruplara bölerek, bu grupları "parçalamak", "eritmek" ve "büyük bir Çin milletinin uhdesinde birleştirmek" için Milliyetçi Çin'in daha önceki siyasetine benzer bir usûl takip etmiştir.[73]

1.5.1 2009 Urumçi Olayları

Olayları başlatan hadise 26 Haziran 2009 tarihinde isimsiz bir internet gönderisi, Guandong eyaletinde Shaoguan şehrinde bulunan Hurui isimli oyuncak fabrikasındaki altı Uygur erkeğin iki Çinli kıza tecavüz etmekle suçladı. Söylentiler sonucunda fabrikada iki Uygur işçi Han Çinlisi işçiler tarafından dövülerek öldürülmüştür.[74] Bunun üzerine Han Çinlileri ile diğer etnik azınlık gruplar

---

[70] Bkz. ***Kul (2019)*** sf. 60-62
[71] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 75
[72] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 58
[73] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 150
[74] Resmi olarak iki Uygur öldürüldü, ancak bazı Uygur grupları sayının daha yüksek olduğunu iddia ediyor. Bkz. https://thechinaproject.com/2022/07/06/july-5-2009-the-riots-that-changed-everything-in-xinjiang/ Erişim Tarihi: 16.12.2022

arasında çıkan olaylarda Uygur Türk'ü işçilerin ve şahitlerin aktardığı bilgilere göre 20'ye yakın Uygur Türk'ü Han Çinlileri tarafından öldürülmüş, çok sayıda Uygur Türk'ü de yaralanmıştır.[75]

Bu olay Doğu Türkistan'da (Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde) internet ve cep telefonu iletişim araçları sayesinde duyulmuş ve birkaç gün sonra başkent Urumçi'de üniversite öğrencilerinin öncülüğünde binlerce kişi protesto için sokağa dökülmüştür. Hükûmetten talepleri açıktır: Olayın bağımsız bir heyet tarafından araştırılıp soruşturulması ve duyarsız kalınmayıp bir açıklama yapılmasının istenmesi. Fakat bu gayet insani ve vatandaşı oldukları ülkeye karşı bir o kadar tabii olan isteklerinin cevabı polisin sert müdahalesi ile sonuçlanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti polisi protestoculara karşı ağır silahlarla rastgele ateş açmış, göz yaşartıcı bombalar kullanmıştır. Protestocular ise polis barikatlarını aşarak sokaktaki arabaları, işyerlerini ve evleri ateşe vermiştir.[76]

Olaylar Doğu Türkistan'da onlarca yıldır sürdürülen dini ve milli ayrımcılığa yönelik büyük bir protestoya dönüşmüştür. Çin resmî haber ajansı, yaşanan şiddet olaylarının sorumlusu olarak Uygurları gösterirken bağımsız kaynaklar, barışçıl bir şekilde başlayan gösterilerin büyümesinde Çin polisinin göstericilere rastgele ateş açarak karşılık vermesinin sebep olduğunu raporlamışlardır.[77]

5 Temmuz 2009 gecesi Urumçi'de gece sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş, bölgede internet erişimi ve telekomünikasyon ağları da engellenmiştir. Böylece SMS sistemleri ve uluslararası bağlantılar da kesilmiştir. Kısaca dünya ile irtibat kopma noktasına gelmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti, gerçekleştirilen

---

[75] Bkz. https://thechinaproject.com/2022/07/06/july-5-2009-the-riots-that-changed-everything-in-xinjiang/ Erişim Tarihi: 16.12.2022
[76] Bkz. https://thechinaproject.com/2022/07/06/july-5-2009-the-riots-that-changed-everything-in-xinjiang/ Erişim Tarihi: 16.12.2022
[77] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 93

katliamda yaşamını yitirenler için cenaze töreni düzenlemesine dahi izin vermemiştir.[78]

Olayların ikinci gününden tarihe kazınan sembolik bir fotoğrafı da bu noktada anmak gerekir. Sırtı bize, yüzü karşısındaki tanklara ve polise dönük, dimdik duran bir kadın; Tursun Gül. 2009 Urumçi katliamının zihinlerde kazınan duruşudur kendisi. The Times Gazetesi'nin kendisi ile yaptığı röportajda o güne dair şunları diyecektir: "Hiç korkmadım. Beni döver ya da öldürürlerse arkamda yerimi dolduracak başkaları olduğunu biliyordum. Polise özgürlük ve barış istediğimizi söyledim. 'Beş erkeğimi bırakın!'[79] diye bağırdım."[80]

Olaylara dair Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti, yaşananların huzursuzluk ve halkı kışkırtma amaçlı çıkarıldığı, devlet güvenliğine zarar veren vandallık, araçları ve evleri ateşe verme ve öldürme olayları yaşandığını, bu organize olayların arkasında da olayların sorumlusu olarak Dünya Uygur Kurultayı ve başkanları olan Rabia Kadir,[81] olduğu hususunda bir açıklama yapmıştır.[82]

Dünya Uygur Kurultayı (World Uyghur Congress)[83], Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu açıklamalarına karşı malum protestoların sebebinin Çin Hükûmeti olduğunu Dünya Uygur Kurultayı veya Rabia Kadir'in olmadığını belirterek "Dünya Uygur Kongresi, Çin'in, barışçıl protestoların 'Rabia Kadir liderliğindeki Dünya Uygur Kongresi tarafından planlandığı' yönündeki

---

[78] Bkz. https://www.reuters.com/article/newsMaps/idUSTRE56513820090706 Erişim Tarihi: 16.12.2022

[79] Eşi ve dört erkek kardeşinden bahsediyor.

[80] Bkz. https://www.thetimes.co.uk/article/tursun-gul-symbol-of-uighur-defiance-i-just-want-my-husband-back-qrwc2v0l89z Erişim Tarihi: 16.12.2022

[81] Rabia Kadir, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki bir Uygur iş kadını ve insan hakları aktivisti. Uygurların haklarını savunması ve aktivizmi nedeniyle 1999'dan 2005'e kadar Çin'de hapsedildi 2006 yılında, Uygurların ve Çin'deki diğer azınlıkların haklarını desteklemeyi amaçlayan bir kuruluş olan Dünya Uygur Kongresi'nin Başkanı seçildi.

[82] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü (2010)*** sf. 6

[83] "Dünya Uygur Kurultayı (World Uyghur Congress, WUC) Doğu Türkistan halkının uluslararasındaki tam yetkili tek yönetim organıdır." Kurultay hakkında detaylı bilgi için bkz. https://tr.uyghurcongress.org/%e4%b8%96%e7%95%8c%e3%82%a6%e3%82%a4%e3%82%b0%e3%83%ab%e4%bc%9a%e8%ad%b0%e3%81%ae%e3%81%94%e7%b4%b9%e4%bb%8b/ Erişim Tarihi: 16.12.2022

suçlamasını kategorik olarak reddediyor. Dünya Uygur Kurultayı ve Uygurlu demokratik lider Rabia Kadir'in bu protestoda hiçbir rolü yoktu." açıklamasında bulunmuştur.[84]

4 Haziran 1989'da gerçekleşen Tiananmen Meydanı Katliamında olduğu gibi[85] 5 Temmuz Urumçi Katliamında da Çin hükûmeti devleti ölü sayıları hususunda yalan beyanat vermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, 5 Temmuz 2009 günü barışçıl bir protestoya, yaklaşık 1000 Uygur Türk'ü sivilin ölümü ve yaklaşık 5000 kişinin tutuklanması ile sonuçlanan askeri baskıyla karşılık vermiştir.[86] Fakat Çin Halk Cumhuriyeti hükûmetinin açıkladığı rakam 197 kişinin öldüğü yönündedir.[87]

O dönem pek çok gözlemci ve yetkili, 5 Temmuz 2009'da Çin hükûmetinin, 1989'daki Tiananmen Meydanı protestolarından sonra yaşanan en ciddi, kanlı olaylar olduğunu ifade etmiştir.[88]

Uluslararası "arena"da da yankı bulan 2009 Urumçi Katliamı hususunda Birleşmiş Milletler,[89] Avrupa Birliği, İslam Konferansı Örgütü, Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü[90] gibi mekanizmalar ile Amerika Birleşik

---

[84] Dünya Uygur Kongresi'nin 5 Temmuz Urumçi Olayına İlişkin Açıklaması https://www.uyghurcongress.org/en/world-uyghur-congress%e2%80%99-statement-on-july-5th-urumqi-incident/ Erişim Tarihi: 16.12.2022

[85] "Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti sadece üç askerin öldürüldüğünü söyledi. Ancak Kızılhaç, 2.500 kişinin öldüğünü ve 7.000 - 10.000 kişinin yaralandığını bildirdi."

[86] Urumçi Katliamı https://www.uyghurcongress.org/en/the-urumqi-massacre/ Erişim Tarihi: 18.12.2022

[87] Urumçi İsyanları üç yıl sonra – Uygurlara yönelik baskılar daha cesur bir hal alıyor https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2012/07/urumqi-riots-three-years-crackdown-uighurs-grows-bolder/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

[88] Çin'de etnik şiddet 140 ölü https://www.theguardian.com/world/2009/jul/06/china-riots-uighur-xinjiang Erişim Tarihi: 16.12.2022

[89] BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri, Çin'in batısındaki 'büyük trajedi' nedeniyle alarma geçti https://news.un.org/en/story/2009/07/305782 Erişim Tarihi: 25.12.2022

[90] HRW: Çin Sincan İçin BM Heyetine Kapılarını Açsın https://bianet.org/bianet/dunya/115708-hrw-cin-sincan-icin-bm-heyetine-kapilarini-acsin Erişim Tarihi: 16.12.2022

Devletleri, Fransa, İsviçre, Japonya, Türkiye Cumhuriyeti[91] devletleri Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı tepki gösterdiler.

[91] 10 Temmuz 2009, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Meydana Gelen Olaylar Hakkında https://www.mfa.gov.tr/no_120_-10-temmuz-2009_-sincan-uygur-ozerk-bolgesi_nde-meydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa Erişim Tarihi: 16.12.2022

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ HAK İHLALLERİ

2.1 ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKALARI

Şimdiye kadar olan bölümlerde de anlatmaya çalışıldığı üzere Doğu Türkistan özerk bölgesinin Çin Halk Cumhuriyeti için geçmişten bugüne ekonomik, stratejik ve jeopolitik açılardan büyük bir önemi haiz olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle Çin Halk Cumhuriyeti devleti bölgeye hâkim olmak ve mevcut hâkimiyeti hem kaybetmemek hem de sağlamlaştırmak adına ipleri, herhangi bir değer gözetmeksizin, sıkı sıkıya tutma gayreti içindedir.

Genel devlet idaresi de bir bakıma despotizm üzerine kurulu olan Çin Halk Cumhuriyeti, sözde özerklik "imtiyazı" sunduğu bölgelerde bu despotluğunu şeddeli bir şekilde sürdürmektedir. Her ne kadar kendi yasalarında temel hak ve özgürlüklerin korunduğuna dair bulgulara rastlansa da uygulamada kendi yasalarını dahi tanımayan, gelişigüzel, insan onur ve şerefini hiçe sayan, hukuksuz politikalar sürdürmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihine bakıldığında, gerek geçmiş dönemdeki hanedanlık devri gerek 1911 senesi sonrası süreçteki milliyetçi Çinlilerin idaresi ve dahi 1949'dan günümüze süregelen komünist sosyalist yönetimde nice idareci isimleri gelip geçmiş, fikirler değişip dönüşmüş fakat bilhassa Doğu Türkistanlılara karşı nazar hiç değişmemiş, bu değişmez nazarın bir sonucu olarak da gün geçtikçe şiddetini arttıran eylemler bütünüyle karşılaşılagelinmiştir.

İşte bu bölümde mevzubahis nazarın ürünü olan politikaları beş alt başlıkta incelemeye çalışacağız.

2.1.1 Din Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmî ideolojisi olan ve anayasası ile de korunan değeri komünizmin, toplum projeksiyonunda din gibi bir kavrama yeri olmadığı gerçeğinden hareketle, devletin diğer eyaletlerinde olduğu gibi özerk bölgelerinde de inanç ve ibadet özgürlüğünü yasalarla muhafaza ettiği taahhüt edilse de bu yasalar halkın inanç ve ibadet özgürlüğünü ciddi şekilde tehdit etmiş ve inananları bir gölge gibi takip etmekten geri durmamıştır, denilebilir. Zira gerek Tibet'te gerek ise Doğu Türkistan'da, Çin hükûmeti Han Çinlisi olmayan grupların inançlarını, bir kimlik bildirmesi sebebiyle Çin bağımsızlığını ve bütünlüğünü tehdit eden tehlike olarak kabul etmektedirler.[92]

Nitekim 1949 ile 1979 seneleri arasında Doğu Türkistan'da yirmi dokuz bin cami yıkılmış, elli dört bin din adamı tutuklanarak ağır çalışma kamplarına sürülmüş ve sadece başkent Urumçi'de üç yüz yetmiş bin Kur'an-ı Kerim imha edilmiştir. Çinliler, 1986 senesinden beri ise rahatsızlık verdiği gerekçesi ile Doğu Türkistan'ın çoğu yerinde mikrofonda ezan okunmasını yasaklamıştır.[93]

Kurucu başkan Mao Zedong'un 1977'deki ölümünden sonra gelen yönetim, din alanındaki bazı politikalarını bir dönem için hafifletmiş olsa da 1989 Tiananmen Olayları[94] ve 1990 Baren olayları Çin Halk Cumhuriyeti hükûmetini ürkütmüş fakat tekrar asıl baskıcı bir politikaya dönmesine ise başta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği sonrası Batı Türkistan'ın beş ayrı ülke[95] olarak bağımsızlığa kavuşması ve akabinde 11 Eylül olayları[96] sebep olmuştur, denilebilir.

Çin yönetimi, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül olayları sonrası yaptığı bir açıklama ile yaşanan terör olaylarının kendi ülkesinde de yaşanabileceği

---

[92] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 66
[93] Bkz. ***Alptekin (2013)*** sf. 1977
[94] Bkz. https://ihh.org.tr/en/news/1989-tiananmen-massacre-945 Erişim Tarihi: 03.01.2023
[95] Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan Türkmenistan ve Özbekistan devletleri…
[96] Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2001 sonrası Teröre yaklaşımına dair ayrıntılı bilgi için bkz. ***Tanner&Bellacqua (2016)***

ihtimalini mazeret sayarak Doğu Türkistan'daki bütün törenleri (düğün, cenaze, sünnet gibi) yasaklamıştır.[97]

Bu dönemde Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'da din noktasında geçmişten günümüze yürürlükte olan pek çok yasak koymuştur. Yönetimin Doğu Türkistan'daki mevzubahis yasaklarından bazıları şöyle sıralanabilir: İbadethanelerin kullanımının sınırlandırılması (18 yaşından küçüklerin ibadet etmesi, camiye gitmesi, dini faaliyetlere katılım sağlaması gibi), Müslüman kıyafetlerinin giyilmesinin yasaklanması (başörtüsü, takke gibi), dinî yükümlülüklerin yerine getirilmesinin kısıtlanması, dinî eğitimin engellenmesi, dini yayınların basımının engellenmesi, Ramazan ayında öğrencilere ve memurlara orucun yasaklanması...[98] Sakal, bıyık bırakmak "dini aşırılık" olarak kabul edilmektedir.[99]

Hatta memurların ve emekli memurların, öğrencilerin, Çin Komünist Partisi üyelerinin camilere giremeyeceklerinin yazılı olduğu duyurular asılmakta ve camilere girip çıkanlar istihbarat elemanları tarafından takip edilmektedir.[100]

Çin Halk Cumhuriyeti bugün Uygur Türklerinin Ramazan ayında oruç tutmasını suç saymakta, alkol kullanmamayı "dini aşırılık" olarak görmektedir. Sözü edilen tüm ibadet ve eylemler 2014'ten itibaren ilan edilen "75 aşırılık" içerisine girdiği için de sorgusuz sualsiz Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezi'ne gönderilme ile cezalandırılmaktadır.[101]

---

[97] Bkz. ***Saipedinova (2019)*** sf. 57
[98] Bkz. ***İzbasar (2020)*** sf.
[99] Çin Uygurları: Sincan'da uzun sakal ve peçe yasağı https://www.bbc.com/news/world-asia-china-39460538 Erişim Tarihi: 18.12.2022
[100] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 144
[101] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 8,

Çin yönetimi 2016 yılından itibaren doğan Doğu Türkistanlı çocuklara Muhammed, Hacı, Mekke, Cihad, Türkzat gibi dinî ve millî kimlik bildiren 29 ismin verilmesini yasaklamıştır.[102] [103]

Uluslararası Af Örgütü'nün mevzu ile ilgili raporuna göre; Çinli yetkililer, Uygurların tüm Müslümanlar için bir zorunluluk olan Hac ibadeti için Mekke'ye gitme girişimlerinin önüne de birçok engel koymaktadır.[104]

Mezkûr yasaklara uymayan vatandaşlar ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin terör politikaları gereğince terörist sayılmakta, devletin birlik ve beraberliğine karşı kalkışmış olarak görülmekte ve buna bağlı olarak en sert cezalarla cezalandırılmaktadır.[105]

Din ve İnanç Özgürlüğünün ihlali, bireylerin din ve inançlarına ilişkin özgürlüklerinin kısıtlandığı veya engellendiği durumları ifade eder. Bu ihlaller, devlet otoriteleri, toplum veya diğer bireyler tarafından gerçekleştirilebilir. Din ve inanç özgürlüğü, uluslararası insan hakları standartlarında ve birçok ülkenin anayasalarında korunan temel bir haktır.[106]

Din ve inanç özgürlüğünün ihlali çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir: Kişilerin zorla bir dine veya inanca katılmaya veya bu dini veya inancı terk etmeye zorlanması, kişilerin ibadet etmek için kullandıkları yerlere, kiliselere, camilere, sinagoglara veya diğer dini yapı ve mekanlara müdahale edilmesi veya kapatılması, kişilerin dini inançlarına dayalı olarak iş, eğitim, sağlık hizmetleri veya diğer kamu hizmetlerinde ayrımcılığa tabi tutulması, kişilerin dini inançlarını ifade etmeleri veya yaymaları engellenmesi, sansürlenmesi veya cezalandırılması, kişilerin dini

---

[102] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 26, 194. dipnot
[103] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 115
[104] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** sf. 14
[105] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 9
[106] Bkz. Raportörün Din veya İnanç Özgürlüğü Özeti https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/RapporteursDigestFreedomReligionBelief.pdf

inançlarına dayalı olarak şiddete maruz kalması, dini nefret söylemi veya dini inançlarına yönelik saldırılarla karşılaşması gibi…[107]

Bu ihlaller, din ve inanç özgürlüğünün korunması gereken bir insan hakkı olduğunu vurgulayan uluslararası belgelere, sözleşmelere ve anayasalara aykırıdır. Din ve inanç özgürlüğü, her bireyin dini inançlarını seçme, değiştirme, ifade etme ve uygulama hakkını içerir.[108]

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 18. maddesinde[109] de tedvin edilmiş olan Din ve İnanç Özgürlüğünün ihlali anlatılanlarda da görüleceği üzere, Doğu Türkistan'da sıkça gerçekleşmekte ve en temel hak ihlallerinin başında gelmektedir.

2.1.2 Nüfus Politikası

Doğu Türkistan'da nüfus mevzuu ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Zira 1949'daki nihai hâkimiyetten bugüne Çin Halk Cumhuriyeti devleti bölgenin nüfus dinamikleriyle oynamakta ve bölgeyi "Çinlileştirmek" adına elinden gelen her şeyi yapmaktadır. Bu bağlamda 1949'dan beri teşvik edilen Han Çinlilerin Doğu Türkistan'a yerleştirilmeleri ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm ülkede 1979 senesinden itibaren uyguladığı aile planlama politikası[110] Doğu Türkistan için daha da sıkı bir şekilde yürütülmesinden bu başlık altında bahsedeceğiz.

---

[107] Bkz. Raportörün Din veya İnanç Özgürlüğü Özeti https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Religion/RapporteursDigestFreedomReligionBelief.pdf Erişim Tarihi: 23.02.2023

[108] Bkz. International standards - Special Rapporteur on freedom of religion or belief https://www.ohchr.org/en/special-procedures/sr-religion-or-belief/international-standards 23.02.2023

[109] Bkz. **18. Madde** - *Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile, tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğünü de içerir.*

[110] Çin Halk Cumhuriyeti'nin Mao Zedong döneminden günümüzde doğru tek çocuk-iki çocuk-üç çocuk zorunlu politikalarıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Russell Goldman, (2021-05-31). "Bir Çocuktan Üçe: Çin'in Aile Planlaması Politikaları Nasıl Evrildi" The New York Times https://www.nytimes.com/2021/05/31/world/asia/china-child-policy.html Erişim Tarihi: 17.12.2022

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygur Türkleri üzerindeki asimilasyon planlarından en önemlisi olan nüfus politikası sonucu devlet kuruluşundan bu yana milyonlarca Han Çinlisi bölgeye maddi manevi teşviklerle göç ettirilmiş ve böylece bölgenin demografik yapısı bozulmuştur. Bölgeye Han Çinlilerin yerleştirilmesindeki amaçlardan biri de Doğu Türkistan'ın esas unsurunun Uygur Türkleri değil de Han Çinlileri olduğunu göstererek Uygur Türklerinin azınlık haklarını kullanmasını engelleyerek özerkliği bitirip burayı Çin toprağı ilan etmektir. Dolayısıyla, Çin Halk Cumhuriyeti, bu bölgeyi tüm etnik unsurlarından arındırarak saf bir Çin rüyası için mücadele etmektedir, denilebilir.[111]

Çin Halk Cumhuriyeti bir yandan esas unsuru olarak kabul ettiği Han Çinlisi vatandaşlarını Doğu Türkistan'a transfer ederken diğer yandan Doğu Türkistan'da mukim on binlerce 16-28 yaş arasındaki Uygur Türk'ü genci ise, ailelerinin ve kendilerinin rızası olmaksızın, her sene Çin'in iç kesimlerine doğru göndermekte ve orada azınlık bırakarak asimile etme çabası içinde bulunmaktadır.[112]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin tamamında olduğu gibi Doğu Türkistan'da da doğum kontrolü politikası[113] evlenme yaşının, çocuk sahibi olma zamanlamasının ve çocuk sayısının kontrolü gibi konuları içerir. Kadınlar hamilelik için "resmî izin" almak mecburiyetindedir. Nüfusu 10 milyondan daha az olan etnik gruplar, tek çocuk politikasından[114] "kanunen" muaf tutulmuş olsalar da uygulamada doğum kontrolü politikaları azınlıklar arasında daha sert bir şekilde uygulanmaktadır.[115] [116]

---

[111] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 15

[112] Bkz. ***Alptekin (2013)*** sf. 1973

[113] Çin'de Aile Planlaması, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi Bilgi Ofisi Ağustos 1995, Beijing http://www.china.org.cn/e-white/familypanning/ Erişim Tarihi: 18.12.2022

[114] Çin yönetimi, 2013'te tek çocuklu ailelerden gelen ebeveynlerin ikinci çocuk sahibi olmalarına izin vererek politikada esnekliğe gitmiş, 2016'da ise herkes için çocuk sahibi olma sınırı 2'ye çıkarılmıştı. 3 çocuk sahibi olunabileceğine dair değişiklik, Ulusal Halk Kongresinin Daimi Komitesi tarafından kabul edildi. https://www.bloomberght.com/cin-de-3-cocuk-yasasi-kabul-edildi-2286166 Erişim Tarihi: 18.12.2022

[115] Bkz. ***Türköz (1998)*** sf. 49

[116] Ayrıca bu hususta bakınız: Doğu Türkistanlı akademisyen Doç. Dr. Ataullah Şahyar'ın aktarımına göre; *"Doğu Türkistan'da Müslüman Türklerin ikiden fazla çocuk sahibi olmalarına hiçbir şekilde izin verilmemektedir. Üçüncü çocuğu olacak bir kadın, hamileliğin sekizinci, dokuzuncu ayında bile olsa evinden alınıp götürülmekte ve kürtaja tabi tutulmaktadır. Hatta Çin*

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda, Doğu Türkistan'da Uygur Türkleri nüfusun %93'ünü oluştururken[117] 2022 yılı nüfus verilerine göre, Doğu Türkistan'daki 25,86 milyon nüfusun yaklaşık %57'sini etnik azınlık olarak kastedilen Han Çinlisi olmayan vatandaşlar oluşturmaktadır.[118] Bu da zaman içinde uygulanan nüfus politikasının Çin Halk Cumhuriyeti lehine başarılı olduğunu göstermektedir.

2.1.3 Ekonomi Politikası

Nüfus politikası gereği, Doğu Türkistan'a yapılan Han Çinlisi göçmen transferi, bölgenin elde edilen milli gelirinin eşit dağıtılmamasına sebep olmaktadır.

İş ilanlarında "Uygurların bu ilana başvurmaması"na dair uyarılara yer verilmektedir. Doğu Türkistan üniversitelerinden hatta Çin yahut yurt dışındaki üniversitelerden mezun olan Doğu Türkistanlılar bile iş bulmakta ciddi sıkıntı çekmektedir.[119] Zira bu noktada özel ya da kamu işvereni olsun büyük bir etnik ayrımcılık vardır. Han Çinlileri, Doğu Türkistanlılara göre daha rahat iş bulabilmekte ve buldukları işlerin imkanları, pozisyonları ve maaşlar Doğu Türkistanlılarınkilerle kıyas götürmemektedir.[120]

Çin hükûmetinin "zorunlu çalıştırma" politikası yalnızca yurt genelindeki cezaevlerinde ve Doğu Türkistan'da uygulanmaktadır. 2002 yılında Han Çinlileri ile Uygurlar arasında diyaloğu artırmak için "zorunlu çalıştırma" politikası gereği işçi ihraç programı uygulamaya sokulmuştur.

---

memurları çoğu zaman köy köy, mahalle mahalle dolaşıp "kanunsuz" çocuğu olan ve olacak kadınları kamyonlara doldurarak zorla götürmekte ve son derece ilkel koşullarda gerçekleştirilen kürtajlar neticesinde ise genellikle yalnızca bebekler değil, anneler de hayatlarını kaybetmektedir."

[117] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 77

[118] 2020'deki 7. Ulusal Nüfus Sayımından elde edilen verilere göre, Xinjiang'ın toplam nüfusu 25,85 milyondur; bu sayının 10,92 milyonu Han etnik grubu 14,93 milyonu ise etnik azınlık gruplardan oluşmaktadır. - https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/202109/26/content_WS615016cfc6d0df57f98e0e16.html Erişim Tarihi: 26.12.2022

[119] Bkz. ***Tuna (2012)*** sf. 138

[120] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** sf. 13

Uluslararası Af Örgütü'nün hazırlamış olduğu raporda[121] belirtildiğine göre; "haşar" adı verilen bir sistemde, çiftçi aileler, bir aile üyesini, bazen yılda birkaç kez, tarım, altyapı ve diğer bayındırlık işlerinde çalıştırılmak üzere iki ila üç haftaya kadar çalıştırmaya göndermezlerse para cezasına çarptırılırlar. Bireylere emekleri için herhangi bir tazminat, oda veya yemek verilmemektedir ve kendi ulaşım masraflarını karşılamaları beklenmektedir. Birçoğu, ağır işler yaparken açık havada uyumayı ve günlerce hazır erişte dışında hiçbir şey yemediklerini anlatmışlardır. Bireyler, Uluslararası Af Örgütü'ne, gönderecek sağlam genç erkekleri olmayan ailelerin muaf olmadığını ve katılmak için 70 yaşında kadın ve erkekleri ve 12 yaşında küçük çocukları dahi göndermek zorunda kaldıklarını bildirmişlerdir.[122]

Önceki bölümde anlattığımız Urumçi protestolarını fişekleyen 26 Haziran 2009 günü Guandong-Shaoguan'da bulunan Hurui isimli fabrikada yaşanan olaydaki çalıştırılan işçiler de bu uygulamanın bir örneğidir.

Ayrıca ilerleyen bölümlerde anlatılacak olan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri sonrası fabrikalarda "zorla çalıştırma" hadisesi de yine Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgede uyguladığı en mühim ekonomi politikalarından biridir. Bu politikalarda ayrımcılık yasağı[123] ve zorla çalıştırma yasağı[124] ihlallerine sıkça rastlanmaktadır.

2.1.4 Dil ve Eğitim Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistanlıları Çinlileştirme/kendisine benzetme ilkesi gereğince Uygur Türkçesine ve bu dili konuşanlara tahribat amacına uygun politikaları[125] hanedanlık döneminden bu yana sürdürmektedir.

---

[121] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/asa170242009eng.pdf Erişim Tarihi: 26.12.2022
[122] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** sf. 13
[123] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 26. maddesi
[124] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 8. maddesi
[125] Bkz. ***Emet***

Uygur Türkçesi esasen Kur'an harfleri (Arap alfabesi) ile okunup yazılan bir dil iken sınır komşusu Rusya'nın bölgeye olan tesiriyle evvela Kiril alfabesi ile değiştirilmiş daha sonra 1972 senesinde Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçilmiştir. Mao Zedong dönemine rastlayan bu uygulamada Arap alfabesiyle yazılmış 370.000 eser imha edilmiştir.[126] En nihayetinde de 1983 senesinde baskılar sonucu tekrar Kur'an harflerine dönülmüştür.

Alfabede bu denli köklü ve sık değişiklikler yapılması doğal olarak okuryazarlık oranlarını düşürmüştür. Öte yandan özerklik ilan edilinceye dek anadilde eğitimin mümkün olduğu Doğu Türkistan'da, 1950 senesine gelindiğinde anadilde eğitimin yanında müfredata Çince dili eklenmiş ve bu müfredat 1977 senesine dek uygulanmıştır. 1977-2002 seneleri arasında ise bu müfredat çift dilli eğitimle (Çince ağırlıklı) öğrenim görülmesi ve bunun geliştirilmesi üzerine bir değişikliğe uğramıştır. 2002-2017 seneleri arasında ise tamamen Çince eğitime geçilmiş ve üniversitelerde Uygur Türkçesinin kaldırılarak derslerin Çince okutulması yönünde bir uygulamaya geçilmiştir. Bu dönemde Uygur Türkçesi ile yazılan bütün kitaplar yakılmıştır. 2017'den bugüne Uygur Türkçesinin yabancı dil dersi hâline getirilmesi ve ana dil derslerinin kaldırılarak Uygur Türkçesinin ve Kazakçanın yasaklanması gibi gelişmeler yaşanmıştır.[127]

Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği'nin 5 Temmuz Urumçi Katliamı Raporu'nda (Katliamdan Soykırıma Giden Yol - Temmuz 2021) aktarılana göre; Prof. Dr. İlham Tohti[128], 2010'a kadar Doğu Türkistan'da uygulanan çift dilde eğitim politikası ile ilgili bir anket çalışması yapmıştır: Başkent Pekin'deki üniversite öğrencileriyle yapılan bu araştırmaya göre katılımcı öğrencilerin %95,45'i Doğu Türkistan'da uygulanan çift dilli eğitimde Uygur Türkçesinin ihmal edildiğine, Uygur Türkçesi eğitim süresinin büyük ölçüde

---

[126] Bkz. ***Alptekin (2011)*** sf. 152

[127] Bkz. ***Uluyol&Latifoğlu&İzbasar Raporu (2021)*** sf. 4

[128] Uygur Türk'ü ekonomist ve insan hakları savunucusu aktivist Prof. Dr. İlham Tohti Çin'de, "Ülkenin Birliğini Bozmak ve Bölücülük Yapmak" suçlamasıyla müebbet hapis cezasına çarptırılmış, 2014 senesinden beri hapistedir.2019 senesinde Strazburg'da Avrupa Birliği'nin (AB) Saharov ödülüne layık görülmüş ve ödülü kendisi yerine kızı almıştır.

azaltıldığına ve Uygur Türkçesi'nin kullanım alanının kısıtlanmış olduğuna düşünmektedir.[129]

Doğu Türkistan'da, daha beş yaşındaki Uygur çocukları bile, evlerinden uzakta, sadece Mandarin Çincesi dili ile eğitim yapılan anaokullarında yatılı olarak[130] eğitim almaya zorlanıyor. 2008 yılında Mandarin Çincesi odaklı "iki dilli" eğitim yoluyla sınıf eğitimi alan Uygur öğrencilerinin sayısı, bir önceki yıla göre 125.000'den fazla arttı ve bu Doğu Türkistan okullarında etnik azınlık dillerinin kullanımını azaltma yönünde devam eden bir eğilimi yansıtıyor.[131]

Yine ilerleyen bölümlerde anlatılacak olan ebeveyni Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezlerine alınan çocukların zorla devlet himayesine alınarak Çin kültürü altında büyütülmesi mevzuu Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgede uyguladığı en ciddi asimilasyon politikalarından biridir.

2.1.5 Nükleer Denemeler

Lop Nur, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Özerk bölgesinde bulunan[132] eski bir tuz gölüdür. Taklamakan ve Kumdağ çölleri arasında kalan bu göl Çin Halk Cumhuriyeti devletince nükleer deneme bölgesi olarak kullanılmıştır. Bu bölgede 1964 ile 1996 seneleri arasında kırk altı nükleer deneme gerçekleştirildiği bilinmektedir.[133]

---

[129] Bkz. ***Uluyol&Latifoğlu&İzbasar Raporu (2021)*** sf. 4

[130] Uluslararası Af Örgütü bulgularına göre; okul öncesi çağındaki bazı çocuklar, bu tür programlara katılabilmek için ebeveynlerinin rızası dışında haftada 6 gün okul binalarında yaşamaya zorlanmıştır. Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** sf. 14

[131] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009)*** sf. 14

[132] Başkent Urumçi'nin 265 km güneydoğusundadır.

[133] Lop Nur testleri için vaka çalışmaları https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/41/092/41092730.pdf Erişim Tarihi: 18.12.2022

Doğu Türkistan topraklarında yapılan bu nükleer denemeler[134] sonucu çevrenin radyoaktif atıklarla kirletilmesi nedeni ile Doğu Türkistanlılar arasında ölümcül hastalıklar giderek yaygınlaşmıştır.[135]

Günümüzde ise Nikkei[136] tarafından elde edilen uydu fotoğraflarının analizine göre Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'daki nükleer test tesislerini genişletiyor.[137] Nükleer test programının çevre ve sağlık üzerindeki etkilerinin bağımsız olarak araştırılıp değerlendirilmesine Çin hükûmeti izin vermemektedir.[138]

Doğu Türkistanlıların yapılmış ve yapılmaya devam ettiği iddia edilen nükleer denemelerden ötürü sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı ihlal edilmektedir. Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, insanların doğal ortamlarında sağlıklı bir şekilde yaşamasını ve bu ortamın sağlıklı olmasını da içeren bir haktır. Bu hak, insanların sağlıklı bir şekilde yaşaması için gerekli olan hava kalitesi, su kalitesi, toprak kalitesi gibi çevresel faktörlerin korunmasını ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını gerektirir.[139]

Hülâsa, anlatılan beş ana politika çerçevesinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin başta istihdam, yeterli yaşam standardı, sağlık, eğitim ve kültür alanlarında etnik azınlıklara yönelik ayrımcılık yasağının ihlali olmak üzere din özgürlüğü ve azınlık

---

[134] https://www.globalsecurity.org/wmd/world/china/lop_nor.htm Erişim Tarihi: 18.12.2022

[135] Çin'in Nükleer Testleri Binlerce Kişiyi Öldürüp Gelecek Nesilleri Mahvetti mi? - Zeeya Merali https://www.scientificamerican.com/article/did-chinas-nuclear-tests/?page=1 Erişim Tarihi: 18.12.2022

[136] Japonya ulusal gazetesi.

[137] Uydu fotoğrafları, Çin'in Sincan'daki yeni nükleer test tesisini gösteriyor https://asia.nikkei.com/Spotlight/The-age-of-Great-China/Satellite-photos-show-China-s-new-nuclear-test-site-in-Xinjiang Erişim Tarihi. 18.12.2022

[138] https://www.nuclear-risks.org/en/hibakusha-worldwide/lop-nor.html Erişim Tarihi: 18.12.2022

[139] https://www.unep.org/news-and-stories/story/historic-move-un-declares-healthy-environment-human-right#:~:text=In%20historic%20move%2C%20UN%20declares%20healthy%20environment%20a%20human%20right,-Photo%20by%20Abigail&text=The%20United%20Nations%20General%20Assembly,decline%20of%20the%20natural%20world. Erişim Tarihi: 31.12.2022

dillerinin, tarihinin ve kültürünün kullanılması ve öğretilmesi haklarına ilişkin çeşitli insan hakları ihlallerine rastlanmaktadır.

2.2 DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ MESLEKİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM MERKEZLERİ

Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde terörizm ve dini aşırılıktaki artışa yanıt olarak kurulmuştur. Merkezler, terörizm veya aşırılıkçılığa karıştığı iddiasıyla gözaltına alınan kişilere ve ayrıca bölgede radikalleşme riski altında olabilecek diğer kişilere eğitim ve öğretim sağlamak amacıyla açılmıştır.[140]

Çin hükûmetine göre, bu merkezler dil, hukuk ve mesleki beceriler dahil olmak üzere bir dizi mesleki ve eğitim programı sunmaktadır. Merkezlerin amacı, bireylerin eğitimlerini tamamladıktan sonra ana akım topluma entegre olmalarına ve iş bulmalarına yardımcı olmaktır.[141]

2016-2021 seneleri arasında Sincan (Xinjiang) Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti Sekreterliği görevini sürdürmüş olan Chen Quanguo'nun, Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in emriyle 2017'den itibaren Doğu Türkistan'daki Uygurları toplama kamplarına veya Çin'in resmî söylemiyle, rızaları aranmaksızın "Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri"ne[142] göndermeye başlamıştır.[143]

Tesislerin mevcudiyeti ile ilgili 2014 yılından itibaren deliller, diasporada olup Doğu Türkistan'daki ailesi ve arkadaşları ile bir şekilde irtibat kurabilen Doğu Türkistanlıların söylemlerine, çeşitli uydu görüntülerine ve tabi Çin Halk

---

[140] Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri için bkz. http://english.scio.gov.cn/node_8013699.html Erişim Tarihi: 31.12.2022

[141] Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri için bkz. http://english.scio.gov.cn/node_8013699.html Erişim Tarihi: 31.12.2022

[142] "Counter Extremism Training Centers" (去极端化培训班) ya da "Education and Transformation Training Centers" (教育转化培训中心) / "Meslek edindirme kursu", "aşırılıktan etkilenenleri topluma entegre" ya da "eğitim kampı" olarak da geçiyor.

[143] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 7

Cumhuriyeti'nin bölgeye yaptığı olağanüstü güvenlik yatırımlarına dayalı olarak[144] bulunmaktadır; fakat bu tesislerin yoğun olarak açılması ile geniş Uygur kitlelerinin Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezi tesislerine alınması 2017 Nisan ayından itibarendir.[145]

Üst düzey güvenlik görevlileri ve kuruluşları, Doğu Türkistanlıları denetlemek, toplu gözaltı tesislerinin "inşaatını hızlandırması ve genişletilmesi", tesisler içinde "disiplinin ve cezanın arttırılması" ve her yerde katı gizlilik sürdürmek için "yayınlanmayan" veya "kamuya açık olmayan" bilgiler içeren bir el kitabı ve bir dizi belge göndermiştir. Bu kılavuzda, tüm bu Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezi projesini denetleyen yetkililer, kuruluşlar ve merkezi dijital gözetim sistemi arasındaki karmaşık hiyerarşinin ana hatları çizilmiştir.[146]

Sincan yetkilileri, birçok Uygur Türkü'nün Uygur milliyetçiliği, aşırı dincilik ve ümmetçilik, Türkçülük kimlikleri de dahil olmak üzere "sorunlu fikirleri" olduğunu söylemektedir. Yetkililer, Orta Asya'dan ve Ortadoğu'dan Sincan'a yayıldığına inandıkları bu fikirlerin, Çin hükûmetinin birleşik bir Çin ulusal kimliğine ilişkin görüşleriyle bağdaşmadığını iddia etmektedir.[147]

2017'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi yasama organı, Uygurların toplu olarak Mesleki Eğitim Öğretim Merkezleri'ne alınmasını "Aşırılıktan Arındırma" düzenlemeleri kapsamında yasallaştırmıştır. 2017 Mart ayında duyurulan "Aşırılıktan Arındırma Yönetmeliği"nin 3. bölümünde yer alan 14 numaralı

---

[144] "Çin yönetimi her ne kadar toplama kamplarının varlığını saklamaya ve delilleri karartmaya çalışsa da araştırmacıların kampların bulunduğu bölgelerle ilgili uydu görüntülerini hızla yayması, toplama kampından kurtulmayı başaran kişilerle ve kamplarda tutuklu bulunanların yakınlarıyla yapılan röportajlar, toplama kampı uygulamasını açığa çıkarmıştır. Bu gibi temel delillerin yanı sıra ikincil delil olarak toplanan ve kampların alan ölçüsünü ve güvenlik özelliklerini belgeleyen kamu inşaat ve hizmet ihaleleri, kamu istihdam bildirimleri, hükûmet bütçe raporları, hükûmet çalışma raporları, yerel ve sosyal medyada yayınlanan şirket sözleşmeleri gibi belgeler de kampların varlığını ortaya koymuştur." Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 25.

[145] https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees Erişim Tarihi: 21.12.2022

[146] Bkz. ***Newlines Institute (2021)*** sf. 3

[147] https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees Erişim Tarihi: 21.12.2022

yönergede, “aşırılıktan arınma ve dönüşüm için bireysel ve merkezî eğitimin birlikte uygulanması gerektiği” belirtilmektedir.[148]

Sincan Uygur Özerk Bölgesi için Çin Halk Cumhuriyeti’nin yayınlamış olduğu ve “Halktan herhangi biri, aşağıdaki özellikleri gösteren şüpheli insanlar görürse lütfen polise bildirsin. Sosyal istikrar için herkesin katkısı gereklidir!” uyarısı ile başlayan “Dinî Aşırılık İçeren Faaliyetler Hakkında Temel Bilgiler (75 Aşırılık Belirtisi)” kitapçığından bazı maddeler ise şu şekildedir: “Üzerinde ay yıldız bulunan kıyafet giyilmesi, yüzük veya kolye takılması, cüzdan, aksesuar ve telefon kılıfı kullanılması, motosiklet ve araçlara ay yıldızlı etiket yapıştırılması ve Doğu Türkistan logolu aksesuar kullanılması.”, “Evde fazla yiyecek saklanması veya tek seferde fazla yiyecek satın alınması ve buna benzer anormal faaliyetlerde bulunulması.”, “Düğünlerde alkol kullanmamak, sigara içmemek, dans etmemek ve şarkı söylememek.”, Cenaze törenlerinde erkeklerin beyaz kemer yerine siyah kemer, kadınların ise beyaz başörtüsü yerine siyah başörtüsü takmaları.”, “Restoran ve diğer yiyecek ve içecek satıcılarının Ramazan ayında dükkânlarını kapatmaları ve servis personelinin dinî kıyafetler giymesi.”, “Din eğitimi gerekçesiyle okulu bırakmak” …[149] Dolayısıyla bu 75 Aşırılık Belirtisi’nden birini gösteren kimse eğitim için mezkûr merkezlere alınmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 2017 senesinde resmî WEB sitesinden yayınlamış olduğu White Paper’daki[150] “Sincan'da Mesleki Eğitim ve Öğretim” başlığıyla yayınlanan kılavuzda Sincan Uygur Özerk Bölgesi için niçin bir eğitim öğretim merkezine ihtiyaç duyulduğu, bu merkezlerin iç ve dış hukuka uygunluğu, “dini aşırıcılık” ve “terörizm” sorunlarına boğulmuş olan Doğu Türkistanlıların nasıl rehabilite edilip topluma kazandırılması gerektiği gibi hususlar anlatılmıştır. Eğitimin içeriğine dair olan başlıkta “Terörizm ve aşırıcılıkla mücadele ihtiyaçlarını karşılamak için bu merkezler, standart konuşma ve yazılı Çince, hukuk

---

[148] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 24.
[149] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 132-136.
[150] Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Konseyi tarafından çeşitli aralıklarla yayınlanan ve önemli konu başlıklarına değinilen bir devlet belgesidir.

dersleri, mesleki beceriler ve radikalleşmeyi ortadan kaldırmayı içeren bir müfredat sunar.” şeklinde bir açıklama bulunmaktadır.[151]

Kazanımlar başlığı altında ise şu ifadelere yer verilerek, mezkûr eğitim öğretim merkezi olarak adlandırılan tesisler hakkında olumlu bir intiba uyandırılmaya çalışılmıştır: “Sincan'da eğitim ve öğretimin başlamasından bu yana yaklaşık üç yıldır hiçbir terör olayı yaşanmadı. Dini aşırılığın sızması engellendikçe, etnik gruplar ve dinler arasında eşitliğin, dayanışma ve uyumun hâkim olduğu ve insanların barışın ve istikrarın tadını çıkardığı topluma, kamu düzeni ve güvenliğine geri dönüldü. 2018'de Sincan'da turizm hızla büyüdü: Çin'in içinden ve dışından gelen turistler, yıllık yüzde 40 artışla 150 milyonu aştı; yabancı turist sayısı yıllık yaklaşık yüzde 12 artışla 2,6 milyon oldu. Ocak-Haziran 2019 arasında, 2018'in aynı dönemine göre yüzde 46 artışla yaklaşık 76 milyon turist Sincan'ı ziyaret etti.”[152]

Bu noktada devletlerin terörle mücadele ederken insan hakları hukukuna riayet etmeleri gerektiğini ifade etmek gerekir. Terörle mücadele, uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak yürütülmelidir. İnsan hakları, terörle mücadele çabaları sırasında korunmalı ve ihlal edilmemelidir. Bu bağlamda uluslararası insan hakları standartlarına saygı gösterilmeli ve korunmalıdır.[153]

Bu nedenle, terörle mücadelede insan haklarının korunmasını sağlamak için, mücadele yöntemlerinin uluslararası insan hakları standartlarına uygun olarak tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir. Bu standartlar arasında, insan

---

[151] Sincan'da Mesleki Eğitim ve Öğretim http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201908/17/content_WS5d57573cc6d0c6695ff7ed6c.html Erişim Tarihi: 23.12.2022

[152] Sincan'da Mesleki Eğitim ve Öğretim http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201908/17/content_WS5d57573cc6d0c6695ff7ed6c.html Erişim Tarihi: 23.12.2022

[153] Bkz. İnsan Hakları, Terörizm ve Terörle Mücadele, Bilgi Notu No. 32, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2023

haklarına saygı, keyfi tutuklamaların önlenmesi, adil yargılanma, işkence ve diğer insanlık dışı muamelelerin yasaklanması gibi konular yer almaktadır.[154]

Ayrıca, terörle mücadele çabaları sırasında, sivil toplum kuruluşları, basın ve diğer paydaşların katılımı ve gözetimi de önemlidir. Bu, insan hakları ihlallerinin tespit edilmesi ve önlenmesine yardımcı olabilir.[155]

Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti devleti, terörle mücadelede insan hakları hukukunu ihdas noktasında nakıs kalmakta bilhassa toplama kampları özelinde insan hakları hukukunun korunmasından söz edilememektedir.

2.2.1 Uygulamada Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri

Her ne kadar bu merkezler mesleki eğitim ve öğretim merkezi olarak adlandırılmış da olsa uygulamada buralara girişin gönüllülük esası ile olmadığı görülmektedir. Önceki bölümde anlatıldığı üzere bir cezalandırma sisteminin sonucu olarak bir çeşit ıslah amaçlı kullanılmaktadır.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezi'nin başta Çin Halk Cumhuriyeti'nin Anayasası'na aykırı olduğu ve uluslararası insan hakları hukukuna da uygun olmadığı söylenebilir. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın 37. maddesi[156] şöyledir;

"Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarının kişilik hakları ihlal edilemez.

---

[154] Ulusal güvenlik hizmetlerinin demokratik ve etkin denetimi, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği https://rm.coe.int/democratic-and-effective-oversight-of-national-security-services-issue/16806daadb Erişim Tarihi: 11.05.2023

[155] Bkz. İnsan Hakları, Terörizm ve Terörle Mücadele, Bilgi Notu No. 32, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf Erişim Tarihi: 21.12.2022

[156] Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası için bkz. http://www.npc.gov.cn/englishnpc/constitution2019/201911/1f65146fb6104dd3a2793875d19b5b29.shtml Erişim Tarihi: 21.12.2022

Hiçbir vatandaş, bir savcılığın kararı veya onayı ya da bir halk mahkemesinin kararı olmadan tutuklanamaz ve tutuklamalar bir kamu güvenlik organı tarafından yapılmalıdır.

Vatandaşların kişilik hürriyetinin gözaltına alma ve diğer yollarla kanunsuzca yoksun bırakılması veya kısıtlanması yasaktır ve vatandaşların şahsının kanunsuzca araştırılması yasaktır."

Görüleceği üzere tüm tutuklamaların ya savcılık ya da mahkemeler tarafından onaylanması gerektiğini belirtilmektedir, ancak bu Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri için yapılan gözaltılara sayılan hiçbir kurumun dahil olmadığı bilinmektedir.[157]

Özgürlükten yoksun bırakmayı meşrulaştıracak yasal bir dayanağa başvurmanın mümkün olmadığı veya tutuklama makamının tutuklama nedenleri hakkında bilgilendirilme, hâkim huzurunda tutukluluğa itiraz etme, avukatlara ve aile fertlerine erişebilmek gibi temel yasal süreç haklarını gözetmediği durumlarda gözaltılar, "keyfi gözaltı" olarak tanımlanır.[158]

Çin'in imzaladığı ancak onaylamadığı Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları hukuku keyfi gözaltıları yasaklamaktadır.[159] Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 9. Maddesinin 1. fıkrasında şu şekilde ifade edilmektedir: *"Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz veya tutuklanamaz. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplere ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz."*

---

[157] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 10

[158] Keyfi Gözaltı için bkz. https://www.ohchr.org/en/about-arbitrary-detention Erişim Tarihi: 21.12.2022

[159] Sözleşme metni için bkz. https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf Erişim Tarihi: 21.12.2022

Kaldı ki ilgili sözleşmeyi henüz onaylamamış olsa da imzasının bulunması sebebiyle hukuken bu antlaşmanın hedefini ve amacını ortadan kaldıracak herhangi bir eylemden kaçınması beklenebilir.[160]

Terörle Mücadele Yasası, bu yasanın Sincan Uygulama Tedbirleri veya Sincan Aşırıcılıkla Mücadele Yönetmeliği dahil olmak üzere bazı Çin yasaları yetkililerin insanları "aşırılık" konusunda "eğitmesini" öngörse de bu yasaların hiçbiri yetkililerin insanları özgürlüklerinden mahrum etmesine izin vermemektedir.[161]

İnsan Hakları İzleme Örgütü Çin yöneticisi Sophie Richardson'a göre "Çinli yetkililer insanları herhangi bir suç işledikleri için değil, siyasi olarak 'güvenilmez' buldukları için bu 'siyasi eğitim' merkezlerinde tutuyor. Hükûmet bu insanları alıkoymak için hiçbir inandırıcı neden sunmuyor ve onları derhal serbest bırakmalıdır."[162]

2019'da yayınlanmış olan White Paper'da,[163] Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti bu eğitim öğretim merkezlerindeki faaliyetlerin "... kişinin özgürlüğünü kısıtlamak için bir ölçüm ya da sınır" olmadığı açıklamasında bulunmuşsa da Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin deyimiyle "... uluslararası insan hakları hukukuna göre, bir kişi 'hür iradesi bulunmaksızın' bir yerde tutulduğu zaman, 'daha dar bir alanda, sadece hareket özgürlüğüne müdahaleden

---

[160] Bir devlet uluslararası bir sözleşmeye imza attığında, sözleşmenin amaç ve ilkelerine genel desteğini gösterir. Ancak, bir sözleşmenin imzalanması, devletin mutlaka sözleşme hükümleriyle bağlı olacağı anlamına gelmez. Onaylama ise, devletin sözleşme hükümlerine uyma konusundaki kesin taahhüdünü ifade eder. Bu nedenle, bir devlet bir sözleşmeyi imzalayabilir, ancak onaylamamayı seçebilir, bu da devletin bu sözleşmeyle bağlı olmayacağı anlamına gelir. İmzalamak, sözleşmeye desteği ifade etmekle birlikte, sözleşmenin devlet üzerinde yasal olarak bağlayıcı hale gelmesi ve iç hukuk sisteminde yürürlüğe girmesi için onay gereklidir *bkz.* Viyana Sözleşmesi *https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf*

[161] Çin: Xinjiang'daki "Siyasi Eğitim" Tutuklularına Özgürlük - Müslüman Azınlıklar Aylarca Yasadışı Tesislerde Tutuldu bkz. https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees Erişim Tarihi: 21.12.2022

[162] Bkz. https://www.hrw.org/news/2017/09/10/china-free-xinjiang-political-education-detainees Erişim Tarihi: 21.12.2022

[163] Sincan'da Mesleki Eğitim ve Öğretim http://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201908/17/content_WS5d57573cc6d0c6695ff7ed6c.html Erişim Tarihi: 23.12.2022

daha ciddi bir hareket kısıtlaması' içeren bir özgürlükten yoksun bırakma meydana gelir. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku anlamında özgürlükten yoksun bırakma, herhangi bir yerde meydana gelebilir ve resmi olarak bu şekilde etiketlenmesi gerekmez."[164]

Dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti bu tesisleri "mesleki eğitim öğretim merkezi" olarak ya da "yeniden eğitim kampı" olarak da adlandırsa bu tesislerdeki insanları rızası olmaksızın dar bir kısıtlanmış hareket özgürlüğü ile tutuluyor olmaları hükûmetin iddiasının aksine bu merkezleri özgürce hareket imkânı olan eğitim öğretim merkezleri olmaktan çıkarmaktadır.

Nitekim Uluslararası Af Örgütü'nün kamplarla ilgili mülakat yaptığı eski tutuklulardan biri olan ve telefonunda WhatsApp uygulaması olduğu için gözaltına alındığını söyleyen Khaina, Uluslararası Af Örgütü'ne programın ne kadar katı olduğunu şu sözlerle anlatmıştır: "Hapishane gibiydi… Her sabah 5'te kalktınız, yatağınızı topladınız ve topladığınız yatağın mükemmel olması gerekiyordu. Ardından bayrak çekme töreni ve 'yemin' töreni… Sonra kahvaltı için kantine gittiniz. Sonra sınıfa. Sonra öğle yemeği. Sonra sınıfa. Sonra akşam yemeği. Sonra başka bir sınıf. Sonra yatak. Her gece iki kişi iki saat boyunca diğer hücre arkadaşlarını izleyerek 'nöbette' olmak zorundaydı… Kendinize bir dakika kalmamıştı. Tükenmiştiniz."[165]

2.2.1.1 Toplama Kamplarının Hukuki Tanımı

Toplama kampları, ulusal birlik ve bütünlüğe karşı bir tehdit olarak görülen bir topluluğun, genelde tutsak olarak kötü şartlarda tutulduğu bir çeşit açık hava cezaevleridir.

Mezkûr grup, kamp sahibi devletin suçlu yahut suç işleme potansiyeli gördüğü muhaliflerden, başka bir devletin düşman vatandaşlarından, belirli etnik veya dini gruplardan, kritik bir çatışma alanında yaşayan sivillerden veya başka

---

[164] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 12
[165] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 69

insan topluluklarından oluşabilir. Toplama kampında tutulan insanların buradaki mevcudiyetleri muğlak ve genel sebeplere bağlıdır ve hukuki bir sürecin veya usûlüne uygun bir yargılamanın sonucunda gerçekleşmez. Bu sebeple toplama kamplarında tutulmak keyfi uygulamaların sonucu olabilir.[166]

Toplama kamplarının ilk kez ortaya çıkışı genel kanının aksine İkinci Dünya Savaşı dolaylarındaki Nazi Almanya'sının uygulamalarına dayanmamaktadır. Bu hususta tarihteki ilk toplama kampı uygulaması konusunda farklı görüşler vardır. Tarihçiler ilk toplama kamplarının İspanyollar tarafından sömürgelerindeki halk ayaklanmalarını bastırmak için 1896'da Küba'da kurulan "Campos de Concentraciones" (toplama kampları) mi yoksa 1899-1902 yılları arasında İngilizlerin Afrikanerleri[167] topladığı "Concentration Camps" (toplama kampları) mi oldukları hususunda tartışmaktadırlar.[168]

İspanyolların ve İngilizlerin toplama kamplarından sonra ise Sovyetler Birliği'nin "gulag" adı verilen kampları gelmektedir. Gulag kampları, Sovyetler Birliği döneminde oluşturulan ve özellikle Stalin döneminde faaliyette olan toplama kamplarıdır. Politbüro denetimi altında olan, milyonlarca insanın tutuklu olduğu bu kamplardaki kişiler arasında muhalif entelektüeller, etnik azınlıklar, köylüler ve basit suçlardan hükümlü kimseler bulunuyordu.[169]

Amerika Birleşik Devletleri'nde Kızılderililerin ve İkinci Dünya Savaşı'nda da ülkede yaşayan Japon kökenli Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının kapatıldığı kamplar,[170] en bilindik olan Nazi Almanya'sının kampları,[171] akabinde

---

[166] Bkz. https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/2020/08/roma_concentration-camps_coe_.pdf Erişim Tarihi: 03.01.2023

[167] Boerler olarak da bilinir. Hollanda asıllı Güney Afrikalıları tanımlamaktadır. 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyılda devlet olarak Güney Afrika'da yaşamışlardır.

[168] Ayrıntılı bilgi için bkz. ***Agamben,*** sf. 198-214 arası

[169] Gulag çalışma kampları, Sovyetler Birliği https://gulaghistory.org/ Erişim Tarihi: 26.12.2022

[170] Japanese American internment https://densho.org/ Erişim Tarihi: 26.12.2022

[171] Gettolar ve kamplar nelerdi? https://www.theholocaustexplained.org/the-camps/ Erişim Tarihi: 26.12.2022

Yugoslavya İç Savaşı'ndaki "Omarska"[172] isimli kamplar ile devam etmiştir toplama kamplarının karanlık tarihi.

2.2.1.2 Mesleki Eğitim ve Öğretim Merkezleri Neden Toplama Kampıdır?

Günümüzde ise tezimiz konusu Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Toplama Kampları, Çin hükûmetinin de kabul ettiği üzere[173] 2017-2019 seneleri arasında, 2019 sonrası dönem için ise uluslararası gazetecilerin ve araştırmacıların, uydu görüntülerine, şahsi tanıklıklara ve sızdırılmış hükûmet belgelerine bakıldığında Doğu Türkistan bölgesi genelinde hâlihazırda faaliyette olabileceği söylenebilir.

Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün[174] 01 Kasım 2018 tarihinde yayımlamış olduğu "Sincan'ın 'Yeniden Eğitim' Kamplarının Haritasını Çıkarmak" isimli rapor ve rapordaki Doğu Türkistan toplama kamplarının uydu fotoğrafları incelendiğinde bu kampların Çin Halk Cumhuriyeti'nin iddia ettiği üzere bir eğitim kuruluşu olmaktan çok bir çeşit cezaevine benzediği anlaşılacaktır. Zira yüksek gözetleme kuleleri ve dikenli tellerle çevrili bir arazide konuşlanan bu kamplar az sayıda giriş çıkış kapısının bulunduğu izole tesislerdir.[175]

Birleşmiş Milletler Mahkumlara Muameleye İlişkin Standart Asgari Kuralları'na (Nelson Mandela Kuralları olarak da bilinir) göre hapishane, "Mahkeme öncesi tutuklular ve hapis veya diğer tutukluluk biçimlerine mahkûm

---

[172] Omarska Kampı'nın Utancı https://www.theguardian.com/itn/article/0,,191240,00.html Erişim Tarihi: 26.12.2022

[173] Çin Halk Cumhuriyeti Hükûmeti bu tesislerin 2019'da tüm öğrencilerin mezun olduğunu duyurarak kapatıldığını açıklamıştır. Trainees in Xinjiang education, training program have all graduated: official http://www.xinhuanet.com/english/2019-12/09/c_138617314.htm Erişim Tarihi: 23.12.2022

[174] "ASPI, Avustralya'nın stratejik ve savunma liderleri için uzman ve zamanında tavsiyeler üreten bağımsız, partizan olmayan bir düşünce kuruluşudur." bkz. https://www.aspi.org.au/# Erişim Tarihi: 22.12.2022

[175] Bkz. ***ASPI (2018)***

olan kişiler, hüküm giymiş mahkumlar dahil olmak üzere yasal olarak gözaltında tutulan kişilerin tutulduğu bir yer." olarak tanımlanır.[176]

Bu tanım, mahpuslara "insanca ve insanın doğuştan gelen onuruna saygı gösterilerek muamele edileceğini" belirten Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi'nde daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır.[177] Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi ayrıca insanca muamele görme ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezadan korunma hakkı da dahil olmak üzere mahpusların sahip olduğu belirli hakları ana hatlarıyla belirtir. Ek olarak, mahpusların yeterli tıbbi bakım[178] ve aile fertleri ile avukat tarafından ziyaret edilme hakları[179] vardır.

Gerek Nelson Mandela Kuralları'ndaki cezaevi tanımı gerek ise Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ndeki mahpuslara muameleye dair usûle bakıldığında mezkûr kampların bir cezaevi gibi işletilmesine rağmen içinde bulunan şahısların mahkumlar kadar dahi haklarının olmadığını görmekteyiz.

Sonraki alt başlıklarda bu kamplarla ve kamplardaki ihlallerle ilgili genel bilgiler vererek uluslararası mekanizmaların ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının bu husustaki raporlarını, birçok medya organının mezkûr toplama kampları hakkında yaptıkları haber çalışmalarını inceleyecek en nihayetinde de bu kamplarda ve kamp dışındaki ihlalleri tahlil etmeye çalışacağız.

---

[176] 17 Aralık 2015 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Birleşmiş Milletler Mahkumlara Yönelik Muamele İçin Standart Asgari Kurallar (Nelson Mandela Kuralları) https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/Nelson_Mandela_Rules-E-ebook.pdf Erişim Tarihi: 25.12.2022

[177] 16 Aralık 1966'da BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR) https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights Erişim Tarihi: 25.12.2022

[178] Bkz. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 12 - Sağlık Hakkı https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararasi-sleesi/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

[179] Bkz. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi 14. Madde - Adil Yargılanma Hakkı https://www.ihd.org.tr/sasve-medenhaklar-uluslararasi-slees/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

2.3 TOPLAMA KAMPLARINDA MEYDANA GELEN HAK İHLALLERİ

Bu başlık altında, Birleşmiş Milletler Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Civil and Political Rights)[180] ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)[181] baz alınarak kamplarda yaşanılan ihlaller incelenmeye çalışılacaktır.

Bu ikiz sözleşmeler, Birleşmiş Milletler tarafından 1966 yılında kabul edilmiş, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi hususunda dünya çapında bir standart oluşturmayı hedefleyen iki önemli uluslararası sözleşmedir.

Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, insanların temel medeni ve siyasal haklarını tanımlayan ve bu hakların nasıl korunacağını belirleyen bir sözleşmedir. Bu haklar arasında, özgürlük ve güvenlik, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma hakkı, seçme ve seçilme hakkı gibi haklar yer almaktadır.[182]

Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ise, insanların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını tanımlayan ve bu hakların nasıl korunacağını belirleyen bir sözleşmedir. Bu haklar arasında, yiyecek, giyecek, barınma ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların karşılanması, eğitim hakkı, çalışma hakkı, eşitlik, adil yargılanma hakkı ve çocuk hakları gibi haklar yer almaktadır.[183]

---

[180] International Covenant on Civil and Political Rights - https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights Erişim Tarihi: 31.12.2022

[181] International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights Erişim Tarihi: 31.12.2022

[182] Sözleşmeler Hakkında https://2covenants.ohchr.org/About-The-Covenants.html Erişim Tarihi: 01.01.2023

[183] Sözleşmeler Hakkında https://2covenants.ohchr.org/About-The-Covenants.html Erişim Tarihi: 01.01.2023

Her iki sözleşme de Birleşmiş Milletlerce onaylanmış olan ülkeler tarafından yürürlüğe konulmuş ve uygulanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti devleti de sözleşmeye taraf ülkelerden biridir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Yeniden Eğitim Kampı"[184] olarak da adlandırdığı toplama kampları, Doğu Türkistan özerk bölgesinin Aksu, Bayangolin, Hoten, Hui, İli, Bortala, Karamay, Altay, Kaşgar, Kumu Kızılsu, Sanci, Tarbagatay, Turfan, Urumçi şehirlerinde bulunmaktadır.[185]

Bu kamplarda yalnızca Uygur Türkleri değil Doğu Türkistan'ın etnik azınlıkları olan Kırgızların, Kazakların,[186] ve diğer Müslüman azınlıkların da tutuldukları bilinmektedir.[187]

Sincan'daki kampların tam sayısını belirlemek zordur, çünkü kamplar hakkındaki bilgiler sınırlıdır ve gözlerden ırak tutulduğu için teyidi zordur. Fakat Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'ne[188] göre 380'den fazla kampın varlığı doğrulanmıştır. Dr. Adrian Zenz'e[189] göre ise kampların sayısı 1000'den fazladır.[190]

Doğu Türkistan Toplama Kampları'nda bulunan insan sayısı ile ilgili toplam net bir veriye kesinkes ulaşmak mümkün değildir. Zira Çin Halk

---

[184] Kaynaklarda çeşitli isimlerde geçmektedir: Eğitim Öğretim Merkezleri, Mesleki Eğitim Öğretim Merkezi, Toplama Kampı…

[185] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 25.

[186] Kamplarda sekiz ay boyunca tutulan Kazak Müslüman Omir Bekali'nin hikâyesi için bkz. https://www.businessinsider.com/what-is-life-like-in-xinjiang-reeducation-camps-china-2018-5 Erişim Tarihi: 22.12.2022

[187] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 99

[188] Çin, Sincan'da 380 gözaltı kampı inşa etti, araştırma bulguları için bkz. https://www.theguardian.com/world/2020/sep/24/china-has-built-380-internment-camps-in-xinjiang-study-finds#:~:text=In%20total%20ASPI%20identified%20380,education%20camps%20to%20fortified%20prisons. Erişim Tarihi: 01.01.2023

[189] Dr. Adrian Zenz, Komünizm Kurbanlarını Anma Vakfı'nda Çin Araştırmaları kıdemli üyesidir. Araştırma odak noktası Çin'in etnik politikası, Tibet'te ve Sincan'da kamu istihdamı, Pekin'in Sincan'daki gözaltı kampanyası ve Çin'in iç güvenlik bütçeleridir. "Çin Kabloları" ve "Karakaş Listesi" dahil olmak üzere sızan Çin hükümeti belgelerinin analizinde dünyada öncü bir rol oynamıştır.

[190] Expert Estimates China Has More Than 1,000 Internment Camps For Xinjiang Uyghurs https://www.rfa.org/english/news/uyghur/zenz-11122019161147.html Erişim Tarihi: 27.12.2022

Cumhuriyeti devleti bu kampları her ne kadar halkın ve ulusun yararına olan müspet kuruluşlar olarak lanse etse de kamplara dair şeffaf bir politika izlememektedir. Dolayısıyla, daha önceki bölümlerde ifade edildiği üzere, kamplarda tutulan insan sayısı ancak kamplarda tutulmuş ve daha sonra bir şekilde bırakılmış yahut kamplardan yurt dışına kaçabilmiş tanıkların beyanları, uluslararası mekanizmaların ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının hazırlamış olduğu raporlar, medya kuruluşlarının yaptığı haberler ve diasporada bulunan Doğu Türkistanlıların ulaşamadıkları ailelerinin, tanıdıklarının bildirilmesi üzerinden tahminen söylenebilmektedir.

Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'nde, Dr. Adrian Zenz 2019 Mart itibariyle kamplarda tutulanların sayısının 1,5 milyon olabileceğini belirtmektedir[191], Özgür Asya Radyosu'nda (Radio Free Asia)[192] yer alan bir habere göre ise bu sayı 1,8 milyon[193], Birleşmiş Milletler'e göre ise yaklaşık 1-3 milyon Doğu Türkistanlı kamplarda zorla tutulmaktadır. Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü'ne göre ise toplama kamplarda 2 milyondan daha fazla kişi bulunmaktadır. [194]

Uluslararası toplum ve insan hakları örgütleri, bu kamplara gazetecilerin ve diğer dış kaynaklı kişilerin girmesine izin verilmemesi nedeniyle, bu kamplarda yapılanlar hakkında çok az bilgi sağlayabilmiştir. Mezkûr şahıslar genellikle Doğu Türkistan'a turist vizesi ile girmeye çalışmakta ve çok gizli bir şekilde sürdürdükleri araştırmaların sonuçlarını paylaşmaktadırlar.[195]

Yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti hükûmetinin kendi davet ettiği yabancı gazetecilere, yabancı devletlerin diplomatlarına, akademisyenlere ve sosyal medya fenomenlerine, önceden belirlenip hazır edilmiş kamplar gezdirilmektedir. Elbette

---

[191] https://www.rfa.org/english/news/uyghur/zenz-11122019161147.html Erişim Tarihi: 27.12.2022
[192] Bkz. https://www.rfa.org/about Erişim Tarihi: 28.12.2022
[193] Bkz. https://www.rfa.org/english/news/uyghur/pomegranate-flower-program-10212021092622.html Erişim Tarihi: 28.12.2022
[194] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 52
[195] Bkz. ***Yılmaz (2020)*** sf. 50.

bu kamplar, göz boyamak amacıyla profesyonel bir şekilde uluslararası gözlemcilerin ziyaretine hazırlanmakta, şartlar bu ziyaretler için geçici olarak iyileştirilmekte, tutuklulara, gelen konuklara neler söyleyecekleri harfi harfine ezberletilmekte ve talim ettirilmektedir. Dolayısıyla bu tutukluların/öğrencilerin alıkoyuldukları tesisler aleyhine tek bir kelime etme şansları bulunmamaktadır.[196]

2.3.1 Adil Yargılanma Hakkı Bakımından

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 14 - *Herkes mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşittir. Herkes, hakkındaki bir suç isnadının veya hak ve yükümlülükleri ilgili bir hukuki uyuşmazlığın karara bağlanmasında, hukuken kurulmuş yetkili, bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından adil ve aleni olarak yargılanma hakkına sahiptir. Davayı izleyenler ve basın mensupları, demokratik bir toplumdaki genel ahlak, kamu düzeni (ordre public) veya ulusal güvenlik nedeniyle veya tarafların özel yaşamlarının menfaatinin gerektirmesi halinde veya mahkemenin görüşüne göre aleniliğin adaletin gerçekleşmesine zarar vereceği özel şartların kesinlikle gerektirdiği ölçüde, duruşmalardan tamamen veya kısmen çıkarılabilir; ancak bir ceza davasında veya hukuk davasında verilen hüküm, gençlerin menfaati veya aile uyuşmazlıkları veya çocuğun velayeti ile ilgili davalar aksini gerektirmedikçe aleni olarak tefhim edilir.*

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, geçerli bir gerekçe ile gecikme olmaksızın yargılanma hakkı, suçluluğu kanıtlanana kadar masum sayılma hakkı, bir kişiye yöneltilen suçlamalardan haberdar olma hakkı, kişinin huzurunda hazır bulunma hakkı dahil olmak üzere tüm bireylere adil yargılanma hakkını kendini savunma hakkı ve karara itiraz haklarını garanti eder. Mezkûr sözleşme ayrıca adalete erişim hakkını ve bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma hakkını da garanti eder.[197]

---

[196] Sincan Yetkilileri Yeniden Eğitim Kamplarını Beklenen Uluslararası Gözlemlerden Önce "Hazırlıyor" https://www.rfa.org/english/news/uyghur/preparations-12122018152245.html Erişim Tarihi: 23.12.2022

[197] Bkz. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi 14. Madde - Adil Yargılanma Hakkı https://www.ihd.org.tr/sasve-medenhaklar-uluslararasi-slees/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeniden Eğitim Kampı ile ilgili esas aldığı hukuka göre, Doğu Türkistanlı bir şahsın suçlu yahut mahkûm olduğuna bakılmaksızın sürecin her aşamasında müdahil olan her makam (polis, savcı, hâkim veya infaz memuru), "eğitim"in haklı sayıldığı tespitini yapabilir ve bir şahsın bir Yeniden Eğitim tesisine transferini yönlendirebilir.[198]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin raporundaki ifadeye göre "Bu tür bir tesise yerleştirme, kişinin cezai kovuşturmaya tabi tutulup tutulmadığına bakılmaksızın, "terörizm" veya "aşırılık" olarak yorumlanabilecek herhangi bir eylemde bulunmanın mevcut bir sonucu haline gelir."[199]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Ağustos 2022'de yayınladığı "Çin Halk Cumhuriyeti, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki İnsan Hakları Endişelerinin Değerlendirilmesi" serlevhalı raporda[200], toplama kamplarına dair doğrudan ve ilk elden bilgisi olan 40 kişiyle derinlemesine görüşme (24 kadın ve 16 erkek; 23 Uygur, 16 etnik Kazak, 1 etnik Kırgız) yapılmış ve bu görüşmelerin tahlilleri sunulmuştur.

2017-2019 seneleri arasında mezkûr kamplarda, 2-18 ay arası gibi insan onuruyla bağdaşmayan sürelerde tutulmuş olan bu kişiler tesiste bulundukları süre boyunca evlerine gidememişlerdir. Bu kişiler kamplarda, ciddi güvenlik önlemlerinin olduğunu ve silahlı ve/veya coplarla (elektrikli olanlar dahil) ve çoğunlukla polis üniforması giyen gardiyanlar tarafından gözlem altında tutulduklarını belirtmişlerdir. Hiçbiri tesise götürüldüklerinde tesiste ne kadar kalacakları hususunda bilgilendirilmemişlerdir. Yine bu şahısların hiçbirine tesise gitmeme seçeneği yahut bir avukatla görüşme imkânı sunulmamıştır.[201]

---

[198] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 10
[199] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf.10
[200] BM İnsan Hakları Ofisi, Çin'in Sincan kentindeki insan hakları endişelerinin bir değerlendirmesini yayınladı https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/08/un-human-rights-office-issues-assessment-human-rights-concerns-xinjiang Erişim Tarihi: 23.12.2022
[201] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 13

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Nisan 2021'de yayımlamış olduğu "Soylarını Kırın, Köklerini Kurutun" - Çin'in Uygurları ve Diğer Türki Müslümanları Hedef Alan İnsanlığa Karşı Suçları" başlıklı raporda[202] yer alan ifadelere göre; "Çin hükûmetinin kampları yaratmadaki bariz amacı, Türk Müslüman kültür ve dinini silmektir. Birçok hükûmet platformu, kampların amacının 'beyinleri yıkamak' ve 'kalpleri temizlemek' olduğunu belirtmektedir. Tutuklular Çince öğrenmeye zorlanmakta ve başka bir dil konuşmaları yasaklanıyor. Tutuklular Çin Komünist Partisi'ne övgüler düzmesi beklenmektedir."

Uluslararası Af Örgütü'nün mülâkat yaptığı eski tutukluların birçoğu ise "kızıl" şarkılar -başka bir deyişle Çin Komünist Partisi'ni ve Çin Halk Cumhuriyeti'ni öven devrimci marşlar- söylemek veya hazır ol vaziyette temel Çince kelimeleri ezberden okumak zorunda kaldıklarını; kalan kısmı ise Çin propaganda filmlerinin izlettirildiğini belirtmişlerdir.[203]

İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün raporunda kamplardaki işleyişe dair; "Eski tutuklular, 1.000'den fazla Çince karakter öğrenmedikçe ve Çince öğrenmedikçe/konuşmadıkça veya başka bir şekilde yeterince sadık Çinli tebaa olmaya karar vermedikçe kampları terk etmelerine izin verilmeyeceğinin söylendiğini anlattılar. Yetkililerin ayrıca tutukluları özeleştiri yapmaya ve tutuklu arkadaşlarını, arkadaşlarını ve ailelerini kültürel yaşamları ve dini ibadetleri nedeniyle eleştirmeye zorladığını belirttiler. Devlet propagandasını çok iyi yapanlar veya kendi insanlarını özellikle sert bir şekilde eleştirenler, daha rahat koşullara geçişle ödüllendirildiği olmuştur. Bu muamele, kamp yetkililerine 'öğrencilerin geçmişteki davranışlarının yasa dışı, suçlu ve tehlikeli doğasını derinden anlamaları

---

[202] "Break Their Lineage, Break Their Roots"
Çin'in Uygurları ve Diğer Türki Müslümanları Hedef Alan İnsanlığa Karşı Suçları
https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting#_ftn117 Erişim Tarihi: 25.12.2022
[203] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü (2021)*** sf.72

için pişmanlık duymalarını ve itiraf etmelerini teşvik etmelerini' emreden bir iç yönergeyle uyumludur." ifadeleri yer almaktadır.[204]

Uluslararası Af Örgütü'nün 2021 yılında yayınlamış olduğu raporda[205] 2017'den beri Sincan'daki toplama kamplarında, büyük çoğunluğunun 9 ila 18 ay arasında tutuklu kaldığı; yine birçoğunun iki veya daha fazla kampta alıkonulduklarının bilindiği 39'u erkek ve 16'sı kadın olan 55 kişiyle yapmış olduğu mülâkatların değerlendirilmesi yer almaktadır.

Bu rapora göre; "Tutukluların mahremiyeti yoktu. Yemek yedikleri, uyudukları ve tuvaleti kullandıkları zamanlar da dahil olmak üzere her zaman izlendiler. Diğer tutuklularla özgürce konuşmaları yasaklandı. Tutukluların -diğer tutuklularla, gardiyanlarla veya öğretmenlerle- konuşmalarına izin verildiğinde, birçoğunun, özellikle yaşlıların ve Sincan'ın daha kırsal kesimlerinden gelenlerin konuşmadığı veya anlamadığı bir dil olan Mandarin Çincesi konuşmaları istendi. Mandarin dilinden farklı bir dilde konuşan bazı tutuklular fiziksel olarak cezalandırıldı. Kamplar, dinin uygulanmasını imkânsız kılacak şekilde kuruldu ve eski tutuklular, herhangi bir dini uygulama belirtisinin cezalandırıldığını söylediler."[206]

Raporun devamında ise tesislerdeki konaklama koşulları değerlendirilmiş olup şu şekildedir: Erkekler ve kadınlar ayrı hücrelerde tutulmuştur. Hücreler normalde iki veya üç katlı ranzalar ve küçük tabureler veya sandalyeler içermektedir. Mülâkat yapılanlardan çoğunun kendi yatağı vardı ama bazısı yatağını bir başka tutuklu ile paylaşmıştır. Birkaç eski tutuklu, hücrelerindeki tüm insanların "kang" olarak bilinen, yerde olan büyük bir yatağı paylaştığını ve

---

[204] "Break Their Lineage, Break Their Roots"
Çin'in Uygurları ve Diğer Türki Müslümanları Hedef Alan İnsanlığa Karşı Suçları
https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting#_ftn117 Erişim Tarihi: 25.12.2022

[205] Çin: "Bir Savaşta Düşmanmışız Gibi": Çin'in Sincan'daki Müslümanlara Yönelik Kitlesel Gözaltı, İşkence ve Zulüm - https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

[206] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü (2021)*** sf. 65

insanların "omuz omuza" yığıldığını belirtti. Birkaç eski tutuklu, yataktan fazla insan olduğunda bazı insanların yerde uyuduğunu belirtti.[207]

"Penceresi olan hücrelerin pencereleri parmaklıklıydı ve genellikle karartılmıştı. Odada, kamp personelinin tutuklularla konuştuğu bir hoparlör vardı. Her hücrede birkaç -genellikle dört- kapalı devre güvenlik kamerası vardı. Hücrelerin duvarlarında genellikle kamp kurallarının ve "suçların" listeleri asılıydı."[208]

2.3.2 Sağlık Hakkı Bakımından

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 12 - *Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkını tanır.*

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesine göre sağlık hakkı, her bir bireyin sağlıklı bir yaşam sürdürme hakkını kapsar. Bu hak, insanların ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerine erişim hakkını da içerir. Bu hizmetler, tıbbi müdahale ve tedaviler de dahil olmak üzere, sağlık hizmetleri sunan kurumlar tarafından sağlanır. Sağlık hakkı, ayrıca her bir bireyin sağlık hizmetlerine ulaşımının önündeki engellerin ortadan kaldırılmasını da içerir. Bu engeller, ekonomik, coğrafi veya kültürel olabilir. Sağlık hakkı, ayrıca insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını da içerir.[209]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin hazırlamış olduğu raporda mülakat yapılan kişilerin neredeyse tamamının düzenli olarak ilaç içmeye veya iğne olmaya zorlandığı yahut her ikisinin birden uygulandığı ayrıca kamplarda düzenli olarak bu kişilerden kan örneklerinin alındığının anlatıldığı, yazılmıştır.

---

[207] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü (2021)*** sf. 68
[208] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf.68
[209] Sağlık Hakkı için bkz. https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet31.pdf Erişim Tarihi: 01.01.2023

Mülâkat yapılan kişiler, kullanmaya icbar edildikleri[210] ilaçların kendilerini uyuşuklaştırdığını belirtmişlerdir.[211]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin görüştüğü kişilerin kampta tutuldukları süre boyunca bu ilaç tedavisine maruz kaldıklarını[212] ve hiçbirinin bu tedaviler hakkında gerektiği gibi bilgilendirilmediklerini ve bu tedavileri reddetme haklarının bulunmadığı, belirtilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir onamdan bahsedilemez.[213]

Doğu Türkistan Toplama Kampları'nda tutulan tutukluların yeterli yiyecek, giyecek, tıbbi bakım ve barınma ihtiyacı gibi temel insani şartlardan mahrum bırakıldıklarını belirten Newlines Strateji ve Politika Enstitüsü raporu, kamplarda yaygın olarak uyku yoksunluğuna maruz kaldıkları, açlık ve sağlıksız, tehlikeli ve aşırı kalabalık koşullarda kalındığı ifade etmektedir.

Görgü tanıklarının ifadelerine göre, tutuklular, güvenlik kameraları altında bir-üç dakikalık banyo hakkı[214] ile sınırlandırıldığı, genellikle ortak bir plastik kova veya açık tuvalet içeren aşırı kalabalık hücrelerde tutulmaktalardı. Tutuklulara genellikle kurallara tam olarak uymadıkları için yiyecek verilmemektedir veya Uygurca konuştukları yahut Çince bilmedikleri için kasıtlı olarak bozuk yiyecekler verildiği aktarılanlar arasındadır. Sonuç olarak, tutuklular genellikle kamplarda aşırı kilo kaybı yaşamaktadır. Eski tutuklular sürekli olarak iki saatlik nöbet

---

[210] Raporda yer alan, mülakat yapılan kişilerden birinin verdiği ifadeye göre; "Günde bir tablet aldık. Aspirine benziyordu. Sıraya girdik ve eldivenli biri, yuttuğumuzdan emin olmak için sistematik olarak ağzımızı kontrol etti." Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 23

[211] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 23

[212] Uluslararası Af Örgütü'nün gerçekleştirmiş olduğu mülâkatlardan birinde mülâkat yapılan kişilerden biri olan Meryemgül "Kampta düzenli olarak hap veriyorlar. Bazen 2-3 haftada bir. Hapın ne olduğunu bilmiyordun -kutu yok, kâğıt yok- sadece mavi haplar. Herkes alıyor… Çocuk sahibi olmanızı engellediklerini duydum" şeklinde bu durumu ifade etmiştir. Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 91

[213] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 23

[214] Banyo imkânı haftalık, ayda bir, iki ayda bir periyotları ile değişebilmektedir. Bkz. ***Newlines Institute Raporu (2021)*** sf. 30-31

değişim süreleri ile yerde veya birden fazla kişi ortak kullanım olmak üzere yataklarda uyuduklarına anlatmaktadırlar. [215]

Birleşmiş Milletler'e göre; özgürlüğünden yoksun bırakılan bireyler de dahil olmak üzere her insan, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardından yararlanma hakkına sahiptir. Bu, kişinin kendi sağlığını ve vücudunu kontrol etme hakkını, işkenceden ve rıza dışı tıbbi tedaviden uzak olma hakkı gibi müdahalelerden uzak olma hakkını içerir. Bilgilendirilmiş onamın garanti altına alınması, bireysel özerkliğe, kendi kaderini tayin hakkına ve insan onuruna saygı duyan uygulamalar, politikalar ve araştırmalar yoluyla sağlık hakkından yararlanmanın sağlanması için esastır. Sağlık hakkı, diğerlerinin yanı sıra, güvenli ve içilebilir suya, yeterli miktarda güvenli gıda ve beslenmeye erişim gibi sağlığın altında yatan belirleyicileri de kapsar.[216]

2.3.3 İşkence Yasağı Bakımından

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 7 - *Hiç kimse işkenceye ya da zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ya da cezalandırmaya maruz bırakılamaz. Özellikle, hiç kimse kendi özgür rızası olmadan tıbbi ya da bilimsel deneylere tabi tutulamaz.*

Medeni, Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesine göre, işkence yasağı, herhangi bir sebeple ve herhangi bir koşulda, herhangi bir kişinin bedenine veya ruhuna uygulanan her türlü aşırı ve yıkıcı müdahalelerin yasaklanmasını öngörmektedir. Bu müdahaleler, fiziksel veya psikolojik olarak insanın zorlanmasını ve acı çekmesini içerebilir. İşkence yasağı, ayrıca herhangi bir kişinin zorla veya isteyerek itiraflar veya bilgi vermesine yönelik her türlü müdahaleyi de yasaklamaktadır. İşkence yasağının ihlali, hiçbir koşulda ve hiçbir sebeple geçerli

[215] Bkz. ***Newlines Institute Raporu (2021)*** sf. 30-31
[216] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 24

değildir ve hiçbir şart altında haklı görülemez. Bu yasağın ihlali, ciddi bir suç olarak kabul edilir ve bu yasağı ihlal edenler hakkında ciddi yaptırımlar uygulanır.[217]

Toplama kamplarındaki Doğu Türkistanlı tutuklular, sistematik olarak işkenceye maruz kalmaktadır, tecavüz dahil olmak üzere cinsel şiddete ve zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmaktadır, temel insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılmaktadır.

Uluslararası Af Örgütü'nün görüştüğü her eski tutuklunun, gözaltı sırasında işkence gördüğünü veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye veya cezaya tabi tutulduğunu ve işkence ve diğer kötü muamele toplama kamplarındaki yaşamın kurucu unsurları olduğunu belirtmektedir. Uluslararası Af Örgütü tutukluların kamplarda yaşadıkları işkence ve diğer kötü muameleler iki geniş kategoride incelemiştir.[218]

İlk kategori, kamplardaki günlük hayatın kümülatif etkilerinin bir sonucu olarak tüm tutukluların maruz kaldığı fiziksel ve zihinsel veya psikolojik işkence ve diğer kötü muameleyi içermektedir:

- her gün saatlerce stresli pozisyonlarda oturmaya, diz çökmeye veya ayakta durmaya zorlanmak[219]
- uyku yoksunluğu
- yetersiz yiyecek, su, egzersiz, sağlık, sıhhi
- hijyenik koşullar, temiz hava ve doğal ışığa maruz kalma

---

[217] İşkence ve kötü muamelenin tanımı için bkz. https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/faq/69mjxc.htm#:~:text=Torture%3A%20existence%20of%20a%20specific,level%20of%20humiliation%20or%20degradation. Erişim Tarihi: 01.01.2023

[218] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü (2021)*** sf. 98

[219] "Timur, Af Örgütü'ne hücre arkadaşlarından ikisinin uzun süre kaplan sandalyelerinde hareketsiz kaldığına tanık olduğunu söyledi. Kendisinin ve diğer hücre arkadaşlarının izlemeye zorlandığını ve herhangi bir yardımda bulunmalarının yasaklandığını belirterek, "İnsanları saatlerce kaplan sandalyelere oturturlardı. Kendi gözlerimle gördüm. Önümüzdeki kaplan sandalyeye oturturlardı. İtaat etmeyen oldukça hücremize sandalye getirirlerdi... İki kez oldu. İlki

- bizzat ağır ceza tehdidi altında "yeniden eğitim"
- tutukluluğunun ne zaman sona ereceğini bilememek
- ailesiyle veya kamp dışından herhangi biriyle özgürce iletişim kuramamak
- ana dilinde konuşamamak
- sürekli şiddet ve istismar tehdidi altında yaşamak
- diğer tutukluların işkence gördüğünü veya kötü muameleye tabi tutulduğunu görmeleri ve duymaları sağlanmaktadır.

İkinci işkence ve diğer kötü muamele kategorisi ise sorgulamalar sırasında veya belirli tutukluların uygunsuz davranışlarının cezası olarak ortaya çıkan fiziksel işkence ve diğer kötü muameleyi içerir. Sorgulamalar sırasında ve ceza olarak kullanılan işkence yöntemleri arasında dayak, elektrik şoku, stresli pozisyonlar, yasadışı bağlar (kaplan sandalyesine kilitlemek dahil), uykudan mahrum bırakma, duvara asma, aşırı soğuk havaya maruz bırakma ve hücre hapsi sayılabilir.[220]

Mülâkat yapılan şahıslardan bir çiftçi olan Mansur, Uluslararası Af Örgütü'ne gözaltında tutulduğu iki kampta bulunduğu süre boyunca nasıl defalarca işkence gördüğünü şu ifadelerle anlamıştır: "İki gardiyan beni hücreden alıp sorgu odasına bıraktı. İçeride iki adam vardı... Kazakistan'da ne yaptığımı, orada namaz kılıp kılmadığımı, anne-babamın ne iş yaptığını sordular, ben de sadece ailemle kaldığımı, besicilik yaptım, yasadışı bir şey yapmadığımı söyledim. Bana camiyi ve namazı sordular... Onlara namaz kıldığımı söylesem, 20-25 yıl ceza alacağımı duymuştum. Ben de onlara hiç dua etmediğimi söyledim. Sonra üzüldüler. 'Bunca zaman hayvancılıkla uğraşınca sen de bir hayvana dönüştün.' dediler. Sonra

---

24 saat hareketsiz tutuldu, bir şey yemesine ve içmesine izin verilmedi. İki kez tuvalete götürüldü... İkinci adam ise altı saat oturtuldu." — "Zhaina, Af Örgütü'ne kendisinin ve hücre arkadaşlarının, kaplan sandalyesinde 32 saat oturtulduktan sonra kendi üzerine işeyen biri de dahil olmak üzere, diğerlerinin kaplan sandalyelere oturmasını nasıl izlemeye zorlandıklarını anlatmıştır." Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 107

[220] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 10

oturtturulduğum sandalye kırılıncaya kadar beni dövdüler… Yere düştüm. Neredeyse bayılacaktım… Sonra beni tekrar sandalyeye oturttular. 'Bu adam daha değişmedi, daha fazla kampta kalması gerekiyor' dediler."[221]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ağustos 2022 raporuna göre kamplarda bilhassa kadınları -genç yahut yaşlı olmaları fark etmeksizin- etkileyen tecavüz vakaları[222] da yaşanmaktadır. Gardiyanlar tarafından gerçekleştirilen bu cinsel saldırılar; yatakhanelerin dışında, kamerasız odalarda ve bir sorgu dahilinde kadınların zorla tamamen soyundurularak çeşitli formlarda cinsel ilişkiye girmelerini icbar etmek üzere birçok cinsel aşağılama biçimlerinde vuku bulmuştur.[223]

Mülâkat yapılanlardan eski bir tutuklu olan Kuanish, Af Örgütü'ne kampa gönderilmeden yaklaşık bir yıl önce cezayı ödemek istemelerine rağmen bunun kabul edilmeyip 7 aylık hamile karısının, nasıl kürtaj yaptırmaya zorlandığını ve kürtajla öldürülen çocuğunun kendisine plastik bir torbada verildiğini anlatmıştır. Yine Af Örgütü'nün belgelediği üzere gazetecilerin görüştüğü bazı eski tutuklu kadınların kamplarda, zorla, aile planlaması derslerine götürüldüğü, doğum kontrol haplarının kullandırıldığı, doğum kontrol iğneleri yapıldığı veya rahim içi kontrol cihazlarının vücutlarına yerleştirilmesine maruz kaldıkları vakidir.[224]

Uluslararası Af Örgütü'nün mülakat yaptığı kişilerden biri olan Kanat ise kamplarda verilen eğitimi şöyle anlatmıştır: "Her gün neredeyse aynıydı… 17 saat oturulacak bir yere getirilirdik. Hücrelerimizle aynı binada başka bir odadaydı dersler. [Sınıfta] beş altı silahlı koruma ve bir öğretmen vardı. Sınıfın kapısı da zincirliydi, girmek için emeklemek gerekiyordu… Öğretmen bir bariyerin arkasındaydı, bariyerin yüksekliği belki boyun hizasındaydı. Bariyeri geçmemiz

---

[221] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 10

[222] "Kamplarda kadınlara birtakım sıvıların enjekte edildiği, sürekli olarak çıplak vaziyette arandıkları, ağlamanın yasak olduğu, genç kızlara tecavüz etmenin sıradanlaştığı da anlatılanlar arasındadır." Bkz. ***İzbasar (2020)*** sf.

[223] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 23

[224] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 110

yasaktı. Gardiyanlar öğretmenin yanında dururdu. Bize Konfüçyüs'ten sözler öğrettiler. Öğretileri yüksek sesle okumak ve yüzlerce kez tekrarlamak zorunda kalırdık. Ve sınıfta hoparlörler vardı. Birkaç kez [hoparlörden bir sesin] 'Daha fazla baskı yapın' dediğini duydum."[225]

Uluslararası Af Örgütü raporunun "politik eğitim" başlığında ise eski tutukluların çoğunun tarih, hukuk ve ideoloji derslerinin bir kombinasyonuna katıldıkları anlatılmaktadır. Bu dersler büyük ölçüde tutuklulara İslam'ın "şeytaniliği" ve Çin Komünist Partisi ve Başkan Xi Jinping'in ne kadar müreffeh, güçlü ve "hayırsever" olduğu hakkında zorla beyin yıkamaya odaklanan dersler idi. Bu dersler genellikle hükûmet yetkilileri tarafından verilirdi. Birçoğu ayrıca Çin Komünist Partisi'nin oturumlarının filmlerini veya Xi Jinping'in konuşmalarını ya da Doğu Türkistanlı ailelerin "teröristlere" dönüşmesiyle ilgili propaganda oyunlarını içeriyordu. Derslerin önemli bir kısmı Çin'in, Çin Komünist Partisi'nin veya Xi Jinping'in büyüklüğü hakkında kızıl şarkılara ayrılmıştı. Bazı tutuklular boğazları ağrıyana kadar saatlerce şarkı söyletildiğini ve tutukluların şarkı söylemediklerinde veya şarkıları yanlış söylediklerinde ise cezalandırıldıkları belirtilmektedir.[226]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin görüştüğü kişilerden bazıları da tutukluluk nedenlerini bilemeyişleri/öğrenemeyişleri, kalış sürelerinin/tutukluluk koşullarının belirsizliği, sürekli korku ortamı ve dış dünyayla, özellikle aileleriyle, temaslarının olmaması sürekli gözetim ile ilişkili stres ve kaygı nedeniyle tesislerde kalışlarını "psikolojik bir işkence" olarak nitelendirmiştir.[227]

Amerika Birleşik Devletleri'nin yayınlamış olduğu 2020 tarihli rapora göre;[228] çok sayıda eski mahkûm ve tutuklu dövüldüklerini, tecavüze uğradıklarını, elektrik şokuna maruz kaldıklarını, saatlerce bir taburede oturmaya zorlandıklarını,

---

[225] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 81
[226] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 84
[227] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 23
[228] Bkz. ***ABD Raporu*** sf. 4

bileklerinden tavana asıldıklarını, uykularından mahrum bırakıldıklarını, zorla beslendiklerini, iradeleri dışında ilaç almaya zorlandıklarını ve çeşitli fiziksel ve psikolojik tacizlere maruz bırakıldıklarını bildirmişlerdir.

Ayrıca "Hapishane yetkilileri sıradan mahkûmları taciz etse de kamplarda tutulanların anlattıklarına göre siyasi ve dini muhaliflere bilhassa daha sert muamele göstermişlerdir."[229]

Yine Doğu Türkistanlı akademisyen Doç. Dr. Ataullah Şahyar'ın aktarımına[230] göre; "Kamplardaki tutuklular genellikle tarlada ve tuğla fabrikalarında ağır koşullarda 15 saat civarında çalıştırılır. Eğer vaktinde uyumaz veya uyanmazlarsa; yüksek tonda konuşur, güler veya ağlarlarsa, gizlice abdest almaya ve namaz kılmaya çalışırlarsa, yapmaları gereken işleri bitirmezlerse, gardiyanlara cevap verirlerse dövülür, elektrikli coplarla işkence yapılır ve ağır bir şekilde cezalandırılırlar. Başa vurarak dövme, vücudun çeşitli yerlerine elektrik verme, havada uçak pozisyonunda asılı tutma, direğe asma, tavana asıp dövme, daracık ve soğuk hücrelere oturamaz, yatamaz, tam ayakta duramaz bir pozisyonda günlerce kapatma gibi işkenceler cezaevlerinde normal karşılanan sıradan uygulamalar şeklini almıştır. Zaman zaman mahkûmların makatlarına elektrikli çubuk, cinsel organlarına at kılı sokmak gibi insanlık dışı işkencelerin görüldüğü de vakidir. Bazı mahkûmlar işkence nedeniyle akli dengelerini yitirmekte, uzuvlarını kaybetmekte, kalıcı hastalıklara yakalanabilmektedirler."[231]

Newlines Strateji ve Politika Enstitüsü'nün raporuna göre; Doğu Türkistanlılar, Çin hükûmeti tarafından zorunlu tutulan "Aile Olmak" programı kapsamında Uygur evlerine atanan Han kadroları tarafından tecavüz, cinsel istismar, sömürü ve toplum içinde aşağılama da dahil olmak üzere sistematik işkence ve zalimce muamele nedeniyle ciddi bedensel ve zihinsel zarar

---

[229] Bkz. ***ABD Raporu*** sf. 4

[230] Bkz. ***İHH (2010)*** sf. 129

[231] Ayrıca kampta tutulmuş Uygur Mihrigül Tursun ve Kazak Ömer Bekali'nin tanıklıkları için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=37NOnWZAN1A&t=206s Erişim Tarihi: 26.12.2022 "Bir Uygur'un Hayatta Kalma Hikayesi: Mihrigül Tursun" https://www.youtube.com/watch?v=kbDSfeK7j4k Erişim Tarihi: 26.12.2022

görmektedirler. Toplama kamplarında ise, Uygur tutukluların metal çubuklarla dayak, elektrik şoku ve kırbaç dahil olmak üzere sürekli ve acımasız işkence yöntemlerine tabi tutulduğu belirlenmiş "sorgulama odaları" içerir. Kitlesel gözaltı ve ilgili hükûmet programları, gözaltı tehdidi nedeniyle Uygurların intihar girişiminde bulunmaları ya da buna teşebbüs etmeleri veya kamplardaki sahte infazlar, kamusal "özeleştiriler" ve hücre hapsini de içeren günlük ağır fiziksel ve psikolojik işkence türleri ile onların beyinlerini yıkamak ve "temizlemek" için tasarlanmıştır.[232]

Sonuç olarak kamplardaki Doğu Türkistanlı tutuklular, sistematik olarak işkenceye uğramaktadırlar. Başta tecavüz de dahil olmak üzere cinsel şiddete ve zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye veya cezaya maruz kalmakta, temel insani ihtiyaçlarından mahrum bırakılarak ciddi şekilde aşağılanmaktadırlar.[233]

2.3.4 Özel ve Aile Hayatına Saygı Bakımından

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 17 - *Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, evine ya da haberleşmesine keyfi ya da yasa dışı olarak müdahale edilemez; hiç kimsenin şeref ve itibarına yasal olmayan tecavüzlerde bulunulamaz.*

Medeni, Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ne göre, her bir bireyin özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkını korur. Özel ve aile hayatı, insanların evleri, mektupları ve diğer yazışmaları gibi özel alanları da içerebilir. Bu hak, ayrıca insanların evlilik ve aile kurumlarına saygı gösterilmesini de içerir.[234]

---

[232] Bkz. ***Newlines Institute Raporu (2021)*** sf. 5

[233] Çinli eski polisin yapılan işkenceleri anlatımı için ayrıca bkz. https://tr.euronews.com/2021/10/05/avrupa-ya-kacan-cinli-eski-polis-dogu-turkistan-da-yapt-klar-iskenceleri-anlatt Erişim Tarihi: 281.12.2022

[234] Bkz. https://www.equalityhumanrights.com/en/human-rights-act/article-8-respect-your-private-and-family-life#:~:text=This%20right%20means%20that%20the,permission%2C%20except%20in%20certain%20circumstances Erişim Tarihi: 25.12.2022

Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nden çıkabilenlerin aktarımına göre bölgedeki en önemli hak ihlallerinde biri de "ikiz akraba/aile olmak"[235] projesidir. Bu proje belirli Doğu Türkistanlı ailelerin yanına (özellikle ailenin erkek bireylerinin Sincan Eğitim Öğretim Merkezi tesisine gönderilmişse) "kültürel etkileşim" gayesi ile Han Çinlisi vatandaşlar yahut Çinli memurlar yerleştirilmektedir.[236]

Washington DC merkezli Newlines Strateji ve Politika Enstitüsü'nün raporuna göre Ekim 2016'da başlayan bu proje "etnik gruplar arası kaynaşmayı" ve "etnik uyumu" teşvik etmek amaçları ile ortaya çıktı. "Aile Olmak" projesindeki görevlilerin, en az iki ayda bir, beş gün boyunca "cahil akrabalarını"[237] ziyaret etmeleri ve dini inançlar da dahil olmak üzere her türlü "sorunu düzeltmek" için ev içi yaşamın en mahrem yönlerine kadar dahil olmaları ile ailelerle yaptıkları faaliyetleri belgelemeleri gerekmektedir. Bazı durumlarda yıllarca sürdüğü bilinen bu uygulamada görevlilerin Doğu Türkistanlıların evlerindeki aile fertleri ile aynı yatakta yahut aynı odada uyumasının[238] da yaygın olduğu bildirilmiştir. Yine bu rapordaki ilk ağızdan aktarıma göre Uygur Türk'ü kadınlarına yönelik cinsel istismar ve tecavüz de program kapsamında olağan hale gelen eylem biçimlerinden biridir.[239]

Çin Halk Cumhuriyeti tarafından tayin edilen bu görevliler ailelere Mandarin Çincesi öğretmekle beraber, onlara Çin milli marşını ve Çin Komünist Partisini öven diğer şarkıları söyletmektedirler. Ayrıca projeye göre görevlilerin ailelerle beraber haftalık ulusal bayrak çekme törenine, Çin Yeni Yılı şenliklerine,

---

[235] 结对认亲 (jiedui renqin)
[236] Bkz. ***İzbasar (2020)*** sf. 17-18
[237] Doğu Türkistanlılarla Han Çinlilerinin "büyük Çin milleti" olma uhdesi altında kardeş/akraba oldukları varsayımı kastediliyor.
[238] İkiz aile projesi ile ilgili bkz. https://tr.euronews.com/2019/11/19/dogu-turkistanli-kadinlar-cinli-erkek-gorevlilerle-yatagini-paylasmaya-zorlaniyor Erişim Tarihi: 25.12.2022
[239] Bkz. ***Newlines Institute Raporu (2021)*** sf. 19

grup oyunlarına, dans ve spor gibi etkinliklere de birlikte katılmaları gerekmektedir.[240]

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin raporunda bu tür programlarla ilk elden deneyim sahibi olanlar, "akrabalar" ziyaret ederken dua etmelerine veya kendi anadillerini konuşmalarına nasıl izin verilmediğini anlattıkları belirtilmektedir.[241]

Doğu Türkistanlı ailelere dair bir başka uygulama ise anne babası keyfi olarak Sincan Eğitim Öğretim Merkezi'nde gözaltına alınan bazı Doğu Türkistanlı çocukların yetimhaneler ve yatılı anaokulları da dahil olmak üzere devlete ait olan yatılı okullara yerleştirilmesidir.[242]

Sonuç olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından derlenen 2017 ve 2019 yılları arasında Sincan Eğitim Öğretim Merkezleri'ndeki gözaltılara ilişkin açıklamalar, işkence veya diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya ceza biçimleri gözlemlenmiştir. İlgili rapor özgürlüklerinden yoksun bırakılan kişilerin haklarının, insanca ve insan onuruna yakışır bir şekilde muamele görülmesi ve sağlık hakkı gibi diğer ihlallerine işaret etmektedir.

Ayrıca Sincan Eğitim Öğretim Merkezleri'nde tecavüz de dahil olmak üzere işkence veya diğer kötü muamele eylemleri anlamına gelebilecek cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet vakalarına ilişkin iddialarda bulunulmaktadır. Bu hususta gerek bu raporda gerek ise başkaca raporlarda ve haber kuruluşlarının/sivil toplum kuruluşlarının yaptığı röportajlarda birbiriyle örtüşür nitelikte çok sayıda röportaja da rastlanmaktadır. Halihazırda mevcut olan bilgilere dayanarak, Sincan

---

[240] Bkz. İkiz aile projesi ile ilgili bkz. https://www.hrw.org/news/2018/05/14/china-visiting-officials-occupy-homes-muslim-region Erişim Tarihi: 25.12.2022

[241] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 32

[242] "Break Their Lineage, Break Their Roots"
Çin'in Uygurları ve Diğer Türki Müslümanları Hedef Alan İnsanlığa Karşı Suçları
https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting#_ftn117 Erişim Tarihi: 25.12.2022

Eğitim Öğretim Merkezleri'nde ne ölçüde cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet kalıplarının gerçekleştiği hususunda daha geniş sonuçlara varmak mümkün değildir.[243]

2.3.5 Zorla Çalıştırma Yasağı Bakımından

Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi Madde 8 - *Hiç kimse köle durumunda tutulamaz; kölelik ve köle ticaretinin her şekli yasaklanacaktır. Hiç kimse kul durumunda tutulamaz. Hiç kimseden zorla ya da zorunlu olarak çalışması istenemez.*

Zorla çalıştırma yasağı, herhangi bir kişinin zorla veya makul olmayan koşullar altında çalıştırılmasının yasaklanmasını öngörmektedir. Bu yasağın amacı, insanların haklarını ve özgürlüklerini koruma altına almaktır. Zorla çalıştırma, kişinin rızası olmaksızın çalıştırılması anlamına gelir ve bu tür bir çalıştırma, insanların özgürlüklerine ve insan haklarına saygı göstermeyen bir davranıştır. Zorla çalıştırma yasağı, hiçbir koşulda ve hiçbir sebeple geçerli değildir ve hiçbir şart altında haklı görülemez. Bu yasağın ihlali, ciddi bir suç olarak kabul edilir ve bu yasağı ihlal edenler hakkında ciddi yaptırımlar uygulanır.[244]

Avustralya Stratejik Politika Enstitüsü'nün raporuna göre, 2017 ile 2019 yılları arasında 80 binden fazla Uygur'un Sincan'dan Çin'deki fabrikalarda çalışmak üzere nakledildiği ve bazılarının doğrudan gözaltı kamplarından gönderildiğini tahmin edilmektedir. Tahmini rakamın ihtiyatlı olduğu ve gerçek rakamın çok daha yüksek olmasının muhtemel olduğu belirtilmektedir.[245]

Kamplarla ilgili olaraksa buradaki tesislerden "mezun" olan öğrencilerin bir kısmının hürriyet bağlamında akıbetinin meçhul olduğu söylenebilir. Zira bu noktada Çin Halk Cumhuriyeti hükûmeti, Doğu Türkistan'da devlet destekli iki

---

[243] Bkz. ***OHCHR (2022)*** sf. 25

[244] Bkz. Zorla çalıştırma, modern kölelik ve insan kaçakçılığı nedir? https://www.ilo.org/global/topics/forced-labour/definition/lang--en/index.htm Erişim Tarihi: 01.01.2023

[245] Bkz. ***ASPI (2020)***

büyük ölçekte zorunlu çalıştırma programı yürütmektedir. Birincisi, mesleki gözaltı kamplarından "mezun" olanları genellikle işbu çalışmada bahsi geçen kamplara yakın fabrika işlerine yerleştirmesidir. Diğer çalıştırma programı ise[246], azınlık bölgelerinden ihtiyaç fazlası olarak görülen kırsal işçileri alarak onları zorunlu eğitime tabi tutup pamuk toplama gibi mevsimlik işçi faaliyetleri içeren işlere yerleştirmesidir.[247]

Sincan Uygur Özerk Bölgesel Halk Kongresi Başkanı Shohrat Zakir, Aralık 2019'da yaptığı açıklamada Sincan Mesleki Eğitim ve Öğretim tesislerinde "eğitim ve öğretim" gören tüm kursiyerlerin mezun olduğunu söylemiştir.[248] Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliğine göre "tüm kursiyerlerin mezun olduğuna" dair olan bu açıklama tesislerin artık kullanılamayacağını düşündürmektedir. Fakat 2019'un sonundan bu yana ilgililerce resmi bir açıklama olmayışından ve diğer bilgilerin eksikliğinden ötürü Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tesislerin faaliyetlerinin bittiğini ve kapandıklarını doğrulayamamaktadır. Bilhassa 2017-2019 seneleri arasında faaliyet gösterdiği sabit olan bu tesislerin ulusal mevzuattaki sisteminin işleyişini destekleyen yasal düzenlemelerinin ve politika çerçevesinin korunuyor olmasını Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği endişe verici olarak değerlendirmiştir.[249]

Her ne kadar Çin hükûmeti yeniden eğitim merkezlerindeki tüm öğrencilerin mezun olduğunu duyurmuş ve tesislerin kapatıldığını ilan etmiş olsa da yeni tesislerin yapıldığına dair uydu görüntüleri çeşitli araştırmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Üstelik sadece Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nde değil Tibet Özerk Bölgesi'nde de Eğitim Öğretim Merkezleri'nin "Budist Tapınakları" isimlendirilmesiyle faaliyete geçtiği söylenmektedir.[250]

---

[246] Tezin "Ekonomi Politikası" başlığı altında bu mesele tafsilatlı olarak anlatılmıştır.
[247] Bkz. ***Zenz (2021)*** sf.7
[248] Sincan eğitim ve öğretim programında kursiyerlerin hepsi mezun oldu: resmî açıklama http://www.chinatoday.com.cn/ctenglish/2018/ln/201912/t20191209_800187154.html Erişim Tarihi: 23.12.2022
[249] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 18
[250] Tibet: Uydular Tibet'te Yeni Toplama Kamplarını Gösteriyor

Uluslararası Af Örgütü'ne göre ise bu yeni gözaltı tesislerinin birçoğunun hapishane mi, toplama kampı mı, hibrit bir model mi yoksa başka türden bir gözaltı tesisi mi olduğu bilinmiyor. 2021 yılında, bu tesislerde gözaltına alınan kişilerin toplama kampı gözaltı sürecine göre mi, resmi hapis cezası sürecine göre mi yoksa tamamen başka bir süreçle mi gözaltına alındığı bilinmiyor. "İnsan hakları açısından, tesisin türü önemli değildir; önemli olan gözaltı sürecinin ve tutukluların kamplarda gördüğü muamelenin uluslararası hukuka ve standartlara uygun olup olmadığıdır."[251]

Tesislerden mezun olan yahut kamplardan alıkonularak zorunlu çalışmaya gönderilen Doğu Türkistanlıların yaşam şartlarını ele almak gerekirse elde edilen kaynaklarda; evlerinden uzaktaki fabrikalarda, genellikle ayrılmış yatakhanelerde yaşadıkları, çalışma saatleri dışında organize Mandarin Çincesi ve ideolojik eğitim aldıkları, sürekli gözetim altında tutuldukları ve dini törenlere katılmalarının yasak olduğu belirtilmektedir. Hükûmet belgeleri de dahil olmak üzere çok sayıda kaynak, transfer edilen işçilerin pasaportlarına el konulduğu[252] ve sınırlı hareket özgürlüğüne sahip olduğunu göstermektedir.[253]

Bitter Winter dergisinden Ruth Ingram'ın yorumu ile; ister ev hanımı olan bir anne, ister yaşlı bir akrabası olan bir aile, tarlalarıyla ilgilenmeyi seven bir çiftçi veya hayatı için başka planları olan biri olun, Zenz'in bulguları, başlangıçta siyasi beyin yıkama, dil eğitimi, askeri tatbikatlar ve ırksal asimilasyonla birleştirilmiş zorunlu nakil şeması isteksizce benimsenmiş olsa da, Çin Komünist Partisi'nin transfer edilen hiçbir işçinin kaçamayacağı bir ağ yaratmayı büyük ölçüde başardığını gösteriyor.[254]

---

https://unpo.org/article/21403 Erişim Tarihi: 26.12.2022

[251] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 136

[252] Bir çeşit kafala sistemi olduğu söylenebilir, bkz. https://www.ilo.org/dyn/migpractice/docs/132/PB2.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2022

[253] Bkz. ***ASPI (2020)***

[254] Bkz. https://bitterwinter.org/forced-labour-set-to-stay-in-the-uyghur-heartland/ Erişim Tarihi: 30.12.2022

Dünyanın giyim ve otomotiv sektörlerindeki en az 82 meşhur küresel markanın tedarik zincirlerinde yer alan fabrikalarda (Apple, BMW, GAP, Huawei, Nike, Samsung, Sony, Volkswagen vs. gibi)[255] rızası dışında çalıştırılan Doğu Türkistanlılar asgari ücret, kötü çalışma koşulları, ayrımcı bir çalışma ortamı ve genellikle daha fazla ceza tehdidi altında hareket özgürlüklerine yönelik devam eden kısıtlamalar altındadırlar. Dolayısıyla bu durum, zorla veya zorunlu çalıştırma bağlamında değerlendirilmelidir.[256]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin de üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) standartları, zorla çalıştırmayı daha spesifik olarak "herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında ve bu kişinin tam isteği olmadan mecbur edildiği tüm iş veya hizmetler" olarak tanımlar.[257] "Ceza tehdidi", cezai yaptırımların yanı sıra, kimlik ve seyahat belgelerinin alıkonulması, tehditler, şiddet, mali cezalar, hapsetme, maaş ödemelerinin ertelenmesi veya durdurulması veya hakların veya diğer ayrıcalıkların kaybı gibi çeşitli zorlama biçimlerinde zuhur edebilir.[258]

Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası teamül hukukunu oluşturduğu kabul edilen insan hakları normlarıyla, özellikle de yaşam hakkı, ırk, din veya cinsiyete dayalı ayrımcılığın yasaklanması ve din özgürlüğü hakkı gibi haklarla bağlıdır.

Uluslararası teamül hukuku, devletler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan alışkanlıklar, gelenekler ve kabul edilen normlar üzerine oluşan bir hukuk alanıdır. Teamül hukuku, yazılı bir sözleşme veya anlaşma olmaksızın uluslararası toplumun kabul ettiği kuralları içerir. Uluslararası teamül hukuku, uluslararası hukukun temel kaynaklarından biridir ve resmi sözleşmeler veya anlaşmaların olmadığı durumlarda devletler arasında yükümlülüklerin belirlenmesine yardımcı olur.

Uluslararası teamül hukukunun en önemli unsurlarından biri, devletler arasında uzun süreli ve yaygın bir şekilde kabul edilen uygulamalardır. Bir

---

[255] Bkz. ***ASPI (2020)***
[256] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 126
[257] ILO madde 2 fıkra 1
[258] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 37

davranışın genel kabul görmüş bir uygulama olarak kabul edilmesi için süreklilik ve istikrar gereklidir. Teamül hukukunun bir diğer önemli unsuru, devletlerin belirli bir davranışı hukuki bir yükümlülük olarak kabul etme iradesidir. Bu, devletlerin belirli bir eylemi yapma veya yapmama sebebini hukuki bir zorunluluk olarak görmeleri anlamına gelir. Uluslararası teamül hukuku, genel olarak uluslararası toplumun büyük bir bölümü tarafından kabul edilen normlara dayanır. Bu normlar, farklı kültürel, dini veya hukuki sistemlere sahip olan devletler tarafından da benimsenmiş olmalıdır.[259]

Ancak, teamül hukuku bazen yetersiz veya belirsiz olabilir ve çatışmalara neden olabilir. Bu nedenle, uluslararası toplum genellikle resmi anlaşmalar ve sözleşmelerle hukuki ilişkileri düzenlemeyi tercih eder. Uluslararası teamül hukuku, devletlerin hukuki zorunluluk duygusuyla (opinio juris) takip ettikleri genel uygulamalarından oluşan bir uluslararası hukuk kaynağıdır. Bu uygulamalar mutlaka anlaşmalarda veya sözleşmelerde düzenlenmez, ancak devletler arasında yasal olarak bağlayıcı davranış kuralları olarak geniş çapta kabul edilir.[260]

Ayrıca, bazı insan hakları normlarının da jus cogens olduğu kabul edilir ve uluslararası hukuk tarafından kabul edilir ve tanınır. Jus cogens (emir normlar) ise uluslararası hukukta, tüm devletler için bağlayıcı olduğu kabul edilen ve antlaşmalarla değiştirilemeyen belirli temel ilkelere atıfta bulunmak için kullanılan bir terimdir. Bu ilkelerin o kadar temel olduğu kabul edilir ki, çatışan tüm uluslararası anlaşmalardan önce gelirler. Jus cogens normlarına örnek olarak soykırım yasağı, kölelik yasağı ve devletlerin toprak bütünlüğüne karşı güç kullanma yasağı verilebilir.[261]

Jus cogens, uluslararası hukukun en yüksek hiyerarşik düzeyini temsil eden ve değiştirilemez niteliği olan hukuki normlara verilen bir kavramdır. Jus cogens normları, uluslararası toplumun genel menfaati ve insanlık değerlerine dayanan

---

[259] Bkz. ***Gözler*** sf. 482
[260] Bkz. http://www.ilsaedergi.com/opinio-iuris-sive-necessitatis/ Erişim Tarihi: 30.12.2022
[261] Bkz. ***Göçer*** sf. 67

temel ilkelere dayanır. Bu normlar, diğer uluslararası hukuk kurallarının önüne geçer ve hiçbir devlet veya uluslararası örgüt tarafından ihlal edilemez veya geçersiz kılınmaz.[262]

Jus cogens kavramı, uluslararası toplumun ortak değerlerine dayanan ve en ciddi suçları kapsayan bir hukuki standardı temsil etmektedir. Bu normların varlığı, evrensel adaletin sağlanması ve uluslararası toplumun refahının korunması amacıyla önemli bir rol oynamaktadır.

Dolayısıyla, anlatılanlar ışığında, Çin Halk Cumhuriyeti evleviyetle uluslararası teamül hukukunu ve jus cogensi ihlal etmektedir. Doğu Türkistan genelinde yaşanan hapsetme, işkence ve zulüm gibi insanlığa karşı suçlar başta olmak üzere toplama kamplarındaki kişi özgürlüğü ve güvenliği hakları da dahil olmak üzere insan haklarının; mahremiyete, seyahat özgürlüğüne; düşünce, din ve ifade özgürlüğüne; kültürel yaşama katılmak ve eşitlik ve ayrımcılık yapmama gibi başka ciddi ihlaller de gerçekleştiğini göstermektedir.[263]

---

[262] Bkz. ***Gözler*** sf. 483
[263] Bkz. ***Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021)*** sf. 142

SONUÇ

Nihai olarak "sonuç" aşamasına gelinen işbu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti devletinin beş özerk bölgesinden biri olan Doğu Türkistan'ın (resmî adı ile; Sincan Uygur Özerk Bölgesi) 2017-2019 dönemlerinde faaliyette olduğu bilinen günümüzde ise faaliyet durumu hakkında kesinlik içeren bir bilgi edinmenin zor olduğu, Çin hükûmetinin deyimiyle Mesleki Eğitim ve Öğretim Kurs merkezleri olan toplama kampları bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistanlılara yönelik hak ihlalleri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu hususta yapılan bu tez çalışmasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Doğu Türkistan'da başta Uygur Türkleri olmak üzere azınlıklara karşı, mezkûr kamplarda ve dahi dışında sürdürülen hak ihlalleri değerlendirilerek araştırmanın temelini oluşturan "Doğu Türkistan toplama kampları bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nde insan hakları sorunları nelerdir?" sorusuna cevaplar bulmak hedeflenmiştir.

Bu araştırma sorusu bağlamında yakın tarihte 2009 Urumçi Olayları ve mezkûr toplama kampları hadisesiyle gündemde kendisine sıkça fakat yeteri kadar tesiri olmayan bir şekilde yer bulan Doğu Türkistan'da yaşanan sorunlar yetmiş senelik bir geçmişle sınırlı olmayıp esasen bu sorunların büyüttüğü "kavganın" asırlardır devam etmekte olduğu anlaşılmış; dün Mançu-Çin Hanedanlığı ve sonrasında Milliyetçi Çinliler ile bugün ise Çin Komünist Partisi idaresindeki Çin Halk Cumhuriyeti ile bitimsiz bir mücadele içinde olduğu görülmüştür.

Bununla beraber yapılan incelemeler neticesinde Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan 11 Eylül olaylarından sonra ortaya çıkan "özgürlük ve güvenlik dengesi" kalıp ifadesi, Çin Halk Cumhuriyeti devletinin de Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'ne karşı yirmi seneyi aşkındır yürüttüğü sert ve acımasız politikaların isnat ettiği noktalardan biri olmasına sebep olduğu tespit edilmiştir.

Yürütülen bu sert ve acımasız politikalar, Çin Halk Cumhuriyeti devletinin Mesleki Eğitim Öğretim Merkezi olarak adlandırdığı ancak uluslararası kamuoyuna

“toplama kampı” görüntüsü veren eğitim birimlerinde soykırım suçunun gerçekleşip gerçekleşmediği ihtimalini akıllara getirmekte, bu soru işaretleri uluslararası kamuoyunda endişe oluşturmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri[264], Belçika[265], Birleşik Krallık[266], Çek Cumhuriyeti, Fransa[267], Hollanda[268], Kanada[269] ve Litvanya[270] gibi ülkeler Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistanlılara yönelik hak ihlallerinin soykırım suçu oluşturduğunu resmî olarak kabul etmişlerse de herhangi bir insani müdahalede henüz bulunulmamıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti hükûmetinin, günümüzde, açıklamış olduğu üzere Mesleki Eğitim Öğretim Merkezleri ismiyle bilinen toplama kampları tesisleri 2019’dan bu yana küçültülmüş veya tasfiye edilmiş olsa bile bu tesisleri destekleyen yasalar ve politikalar yürürlükte muhafaza edilmektedir.[271] Bu durum da mezkûr kampların faaliyetlerinin bitirildiği açıklamasını şüpheli duruma sokmaktadır.

Bahsi geçen kampları destekleyen yasa ve politikalar hususunda Çin Halk Cumhuriyeti tarafının gerekçeleri “terörizm”, “aşırılık” ve “ayrılıkçılık” gibi

---

[264] Commerce Department Adds 34 Entities to the Entity List to Target Enablers of China’s Human Rights Abuses… https://www.commerce.gov/news/press-releases/2021/07/commerce-department-adds-34-entities-entity-list-target-enablers-chinas Erişim Tarihi: 01.01.2023

[265] Belçika ve Çek Cumhuriyeti Yasama Meclisleri Uygur Soykırımı Beyannamelerini Kabul Etti https://www.rfa.org/english/news/uyghur/genocide-declarations-06152021171101.html Erişim Tarihi: 01.01.2023

[266] Uygurlar: Milletvekilleri Çin'de soykırım yapıldığını belirtiyor https://www.bbc.com/news/uk-politics-56843368 Erişim Tarihi: 01.01.2023

[267] Fransız milletvekilleri, Çin'in Uygurlara yönelik muamelesini 'soykırım' olarak resmen tanıdı https://www.euronews.com/2022/01/20/french-mps-officially-recognise-china-s-treatment-of-uyghurs-as-genocide Erişim Tarihi: 01.01.2023

[268] Hollanda, Çin'i Sincan'da soykırım yapmakla suçlayan ibir haftada ikinci ülke oldu https://edition.cnn.com/2021/02/25/europe/netherlands-china-xinjiang-genocide-intl-hnk/index.html Erişim Tarihi: 01.01.2023

[269] Parlamento, Çin'in Müslüman azınlıklara karşı soykırım uyguladığını ilan etti https://www.theglobeandmail.com/politics/article-parliament-declares-china-is-conducting-genocide-against-its-muslim/ Erişim Tarihi: 01.01.2023

[270] Litvanya parlamentosu Çin'in Uygurlara yönelik muamelesini 'soykırım' olarak nitelendirdi https://www.reuters.com/world/china/lithuanian-parliament-latest-call-chinas-treatment-uyghurs-genocide-2021-05-20/ Erişim Tarihi: 01.01.2023

[271] Bkz. ***OHCHR Raporu (2022)*** sf. 43

noktalar olmuştur. Böylece tarih boyunca yapılan baskılar daha da artmış; ekonomi, din, dil, kültür, eğitim, nüfus alanlarda işbu tezde de bahsedildiği üzere insan haklarını ihlal eden politikalar izlenmiştir.

İnsan haklarının ihlal edildiği bu Mesleki Eğitim Öğretim Merkezleri'nin esasen toplama kampı oldukları kabul edildiğinde bu hususta İtalyan siyaset felsefesi düşünürü Giorgio Agamben'in toplama kampları hakkındaki şu tespiti önem arz etmektedir: "Yeryüzü tarihinin en mutlak 'conditio inhumana'sının (insanlık dışı koşullarının) gerçekleştirildiği, istisna durumunun kurala dönüşmeye başladığı zaman açılan mekanlardır."

Bahsi geçen tüm bu meseleler[272] neticesinde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından Doğu Türkistan topluluğuna karşı dini, etnik ve kültürel asimilasyon ile farklılıklara saygı duymaksızın güvenlik, düşünce ve ifade özgürlüğü, sosyal yaşama katılma, eşitlik ve adalet gibi temel hak ve özgürlükleri ihlal ederek adeta bir Çinlileştirme çalışması yapıldığı söylenebilir. İhlal edilen noktalar, Çin Halk Cumhuriyeti'nin uluslararası teamül hukukunu ve jus cogensi içeren ve taraf olduğu bazı uluslararası sözleşmeleri de *(Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik Sözleşme, Sosyal ve Kültürel Haklar ve Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme)* ihlal ettiğini göstermektedir.

Gelinen aşamada, Doğu Türkistan'daki uygulamaların asimilasyonun ötesine geçtiği ve sistematik bir hal aldığı savunulabilir. Her halükârda, İnsan Hakları Hukuku'nun temel prensipleri dikkate alındığında söz konusu uygulamaların kabul edilemez olduğu noktasında şüphe bulunmamaktadır. Uygur Türklerine yönelik uygulamaların bir an önce sona erdirilmesi, meydana gelen hak

[272] Uygur kimliğinin, toplumunun ve ev hayatının yok edilmesi, entelektüeller ve topluluk liderlerinin özellikle hedeflenmesi, Doğu Türkistanlı çocukların devlet tesislerine kendilerinin ve ailelerinin rızası aranmaksızın zorla nakilleri, doğum önleme stratejileri, toplu gözaltılar, hükûmet tarafından zorunlu tutulan aile yanı konaklamalar gibi…

ihlallerinin önüne geçilmesi ve kişilerin hak kaybı karşısında adil bir tazmin imkanına sahip olması büyük önem taşımaktadır. Mevcut özerklik şartlarının değiştirilerek bölgede huzurun ve düzenin sağlanması noktasında uluslararası planda çağrı yapılmalı, hareket geçilmelidir. Uluslararası bağımsız bir mahkeme kurularak[273]-[274] ivedilikle yargılamaların yapılması bu noktada önem arz etmektedir. Unutulmamalıdır ki bütün devletlerin meydana gelen hak ihlallerini önleme sorumluluğu bulunmaktadır. [275]

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistanlılara yönelik uyguladığı baskıcı politikaları araştırma konusu edinen akademik çalışmalar çeşitlendirilmeli, Çin Halk Cumhuriyeti'nde meydana gelen hak ihlali iddiaları araştırılmalı ve eğer varsa bölgedeki hak ihlallerine görünürlük kazandırılmalıdır. Dolayısıyla, başta hukuk disiplini olmak üzere uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi, tarih gibi konunun muhatap alacağı disiplinlerin konuyu farklı cephelerden incelemesi yönündeki çalışmaların arttırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Modern dünyanın modern ve bir o kadar kadim hukuk kurallarını ihtiva eden İnsan Hakları Hukuku'nun taraflara, şartlara, renklere, dillere, dinlere, ırklara

---

[273] Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde işlenen suçları ortaya çıkarmak adına 2020 yılında İngiltere'de kurulan Bağımsız Uygur Mahkemesi, Çin Halk Cumhuriyeti üst düzey idarecilerini, başkan Xi Jinping de dahil olmak üzere, Uygur Türklerine ve diğer etnik azınlıklara, insanlığa karşı suç ve işkenceden suçlu buldu, soykırım suçunun işlendiğine hükmetti. 40'tan fazla uzmanın bilfiil takip ettiği duruşmalarda uzmanlar, 500'den fazla tanığın ifadesini inceledi ve 30'dan fazla tanığın Çin'in baskıcı politikaları ve gözaltı kampları sistemi hakkındaki deneyimlerini dinledi. Mahkeme kararı, Doğu Türkistan'daki hadiselere dair binlerce sayfalık dokümandan oluşan bir kanıt veri tabanına isnat edilerek verildi. ***Bkz.*** Bağımsız Uygur Mahkemesi, Uygur Türklerinin kendi ülkelerinde adil yargılanma haklarının ihlal edildiğine inanan bir grup hukukçu, akademisyen ve iş insanı tarafından, Uygur Türklerinin haklarının savunulması ve uluslararası hukuka uygun bir şekilde, ihlal edilen hakların tespiti ve yargılanması amacıyla kurulmuş bir örgüttür. https://uyghurtribunal.com/ Erişim Tarihi: 30.12.2022 Haziran, Eylül ve Kasım 2021'de duruşmalar yapıldı. Verilen kararın metni için bkz. https://uyghurtribunal.com/wp-content/uploads/2022/09/UYGHUR-TRIBUNAL-Judgment-2022.09.20.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2022

[274] China Tribunal. (2019, June). Independent Tribunal into forced organ harvesting of prisoners of conscience in China: Final judgement & summary report - 2019. https://chinatribunal.com/wp-content/uploads/2019/06/China-TribunalSUMMARY-JUDGMENT_FINAL.pdf Erişim Tarihi: 30.12.2022

[275] Bkz. Taylor B. Seybolt, Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure sf. 5-6

göre eğilip bükülebiliyor oluşu hem kendisiyle oluşturduğu çelişki hem de ortaya çıkardığı bu çifte standartlığı bakımından ilginç ve vahimdir.

Çalışmamızda, tez dışı konu olduğu için zikredilmeyen yahut yeterince bahsedilemeyen daha onlarca devam eden ihlal[276-277] bulunmaktadır. İnsan hakları savunucusu Susan Sontag'ın da dediği gibi; *"(...) fotografik görüntü, (...) her zaman için, birinin seçtiği görüntüdür; fotoğraf çekmek bir çerçeve çizmek, çerçeve çizmek de bazı şeyleri dışarıda bırakmaktır."*[278] Bu bağlamda çerçevenin içindeki ve dahi dışındaki dikkat kesilmemiz gereken nice görüntüye hak odaklı bir nazarla yaklaşabilmemiz elzemdir.

Ezcümle; Doğu Türkistan toplama kampları bağlamında Çin Halk Cumhuriyeti'nde ihlal edilen insan haklarının ele alındığı bu çalışma sonucunda her iki taraf açısından yaşanan durum açıklanmaya çalışılmış, araştırma sorusuna yanıtlar aranarak ihlal edilen ve uluslararası hukuka ve sözleşmelere aykırı belli başlı noktalara değinilmiştir.

---

[276] Eylül 2021'de Doğu Türkistan'ın Yamandang ilçesine bağlı Ayagh Chigetug köyündeki yetkililer, Uygur çocukları ve Çin'deki Han Çinlisi çocukları "nar çiftleri" olarak eşleştirmek için bir girişim olan "Nar Çiçeği Planı"nı resmen uygulamaya koydu. Uygur İnsan Hakları Projesi, Uygur katılımcılara kültürel ve dilsel haklarının yanı sıra aile hayatı, birlik ve mahremiyet haklarını da ihlal eden bu programa katılma kararında başka seçenek verilmemesinden derin endişe duymaktadır. Coerced Kinship: The Pomegranate Flower Plan and the Forced Assimilation of Uyghur Children Erişim Tarihi: 01.01.2023

[277] 2017'nin başlarında, yeni bir politika uyarınca Çin Hükûmeti, Uygur çocukları ve bebekleri tam zamanlı olarak tutmak için, devlet tarafından yönetilen, yüksek seviyede güvenlik önlemlerinin alındığı "çocuk refahı rehberlik merkezleri" isminde yatılı okullar veya fiili yetimhanelerden oluşan geniş bir sistem oluşturmaya başladı. *Bkz.* https://www.jpolrisk.com/break-their-roots-evidence-for-chinas-parent-child-separation-campaign-in-xinjiang/#_ftn4 Erişim Tarihi: 29.12.2022

[278] Bkz. ***Sontag*** sf. 46

KAYNAKÇA

ABD Raporu — Amerika Birleşik Devletleri, Çin 2020 İnsan Hakları Raporu, 2020

https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/china/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

Açıkgül — Ömer Faruk Açıkgül, Rusya'nın Doğu Türkistan Politikası (1911 ve Sonrası), (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2021)

Agamben — Giorgio Agamben, Kutsal İnsan, Ayrıntı Yayınları, 2020

Aktaş — Hayati Aktaş, Sinkiang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya'sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001

Alexy — Robert Alexy: A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, Oxford 2002.

Alptekin (2013) — Erkin Alptekin, Doğu Türkistan (2013 Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı-2 sayı 54 sayfa 1971)

Alptekin (2011) — Erkin Alptekin, Çin'in Doğu Türkistan Siyaseti, Istanbul Journal of Sociological Studies, 2011

Alptekin (1992) — Erkin Alptekin, Chinese Policy in Eastern Turkestan, Institute of Muslim Minority Affairs. Journal Volume 13, 1992

Altın Öztürk — Gülnihal Altın Öztürk, Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi Cilt.1, No.1, 2013

Atalay İbrahim Atalay, Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2011

ASPI (2020) Australian Strategic Policy Institute, Uyghurs For Sale - 'Re-education', Forced Labour And Surveillance Beyond Xinjiang, 2020

https://www.aspi.org.au/report/uyghurs-sale Erişim Tarihi: 30.12.2022

ASPI (2018) Australian Strategic Policy Institute, ''Mapping Xinjiang's 're-education' camps'', 2018 https://www.aspi.org.au/report/mapping-xinjiangs-re-education-camps/ Erişim Tarihi: 22.12.2022

Bellacqua&Tanner Murray Scot Tanner ve James Bellacqua, China's Response to Terrorism, 2016

Bulanık Ege Bulanık, The New York Times Gazetesine Göre Doğu Türkistan Meselesi (1933-1960), Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, 2019

Buğra (2021) Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan Tarihi, Ötüken Yayınları, 2021

Buğra (1954) Mehmet Emin Buğra, Doğu Türkistan'ın Hürriyet Davası ve Çin Siyaseti, Osmanbey Mat. T. L. Ş., İstanbul, 1954

Çalı Başak Çalı, International Law for İnternational Relations, Oxford University Press, 2010

Çocuk Vakfı (2021) Çocuk Vakfı, Doğu Türkistan, Çocuk Raporu Etnik ve Kültürel Soykırım, Çocuk Vakfı Yayınları 113, Rapor Dizisi 18, 2021

DÜBAM Dünya Bülteni Araştırma Masası, Doğu Türkistan'ın Dünü ve Bugünü, 2015

Donnelly Jack Donnelly, Universal Human Rights in Theory and Practice, Cornell University Press, 2013

Dwyer Arienne M. Dwyer, The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse, 2005

Elibol Brönneke Zeynep Elibol Brönneke, Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyulan Çekinceler Çerçevesinde Hedef ve Amaçla Bağdaşma Ölçütü ve Türkiye Uygulaması, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2017

Emet Erkin Emet, Çin'in Çift Dilli Eğitim Adı Altında Uygur Türkçesini Yok Etme Politikası, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAV), 2008

http://www.koksav.org.tr/ebulten/ocak2008/080129_kok-eb_hk-eemet.pdf Erişim Tarihi: 18.12.2022

Ercan&Koçak Osman Ercan ve Hakan Kolçak, Human Rights In East Turkestan: Current Violations and Future Prospects, DÜHFD, Cilt: 26, Sayı: 44, s. 75-136, 2021

Gemalmaz Semih Gemalmaz, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, Legal Yayıncılık, 2012

Göçer Mahmut Göçer, Uluslararası İnsan Hakları Andlaşmalarının Bağdaşmazlığı Sorunu ve Uluslararası Hukuk, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 56, 2001

Gözler Kemal Gözler, İnsan Hakları Hukuku, Bursa, Ekin, 4. Baskı, 2022

Gül Osman Kubilay Gül, Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi, Turkish Studies, 2007, Vol. 2 / 1, s. 252-273

HRW (2021) Human Rights Watch, 'Break Their Lineage, Break Their Roots' China's Crimes against Humanity Targeting Uyghurs and Other Turkic Muslims', 2021

https://www.hrw.org/report/2021/04/19/break-their-lineage-break-their-roots/chinas-crimes-against-humanity-targeting/ Erişim Tarihi: 18.12.2022

İHH (2010) İHH İnsani Yardım Vakfı, Hür Doğu Türkistan Sempozyumu, İlmi Toplantılar Serisi 05, 2010

İzbasar (2020) Nureddin İzbasar, Doğu Türkistan Raporu: Geçmişten Bugüne Dinî ve Etnik Baskılar, Araştırma 119. İNSAMER, 2020

Karluk Abdureşit Jelil Karluk, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Milliyetlerin Dağılımı ve Etno-Demografik Özellikleri, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt:11, Sayı:11, 2009, s. 63-90

Keskin Mustafa Keskin, Çin'de Etnik Azınlıklar ve Doğu Türkistan Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, 2013

Kul (2019) Ömer Kul, 100 Soruda Doğu Türkistan, Rumuz Yayınevi, İstanbul, 2019

Kul (2009) Ömer Kul, Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941-1951), (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2009)

Lenberg Lina Semyonovna Lenberg, Genocide in East Turkestan: Exploring the Perspectives of Uyghurs in the Diaspora and Their Resistance to Chinese State Violence, University of San Francisco ProQuest Dissertations Publishing, 2022

Michell Robert Michell, Eastern Turkestan and Dzungaria, and the Rebellion of the Tungans and Taranchis, 1862 to 1866, Nabu Press, 2013

Millward James Millward, Eurasian Crossroads: A History of Xinjiang, Columbia University Press, New York, sf. 242-244

Morgret Nicole Morgret, Under the Gavel Evidence of Uyghur-owned Property Seized and Sold Online, Uyghur Human Rights Project, 2021

https://uhrp.org/wp-content/uploads/2021/12/Property-Confiscations-Report-Updated_2021-12-22.pdf Erişim Tarihi: 12.04.2023

Newlines Institute Raporu (2021) Newlines Institute, The Uyghurs Genocide: An Examination of China's Breaches of the 1948 Genocide Convention, 2021

https://newlinesinstitute.org/uyghurs/the-uyghur-genocide-an-examination-of-chinas-breaches-of-the-1948-genocide-convention/ Erişim Tarihi: 25.12.2022

OHCHR Bilgi Notu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, İnsan Hakları, Terörizm ve Terörle Mücadele, Bilgi Notu No. 32

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/Factsheet32EN.pdf Erişim Tarihi: 11.05.2023

OHCHR Raporu (2022) United Nations Human Rights Council, OHCHR, Assessment of human rights concerns in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region, People’s Republic of China, 2022

https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/2022-08-31/22-08-31-final-assesment.pdf Erişim Tarihi: 20.12.2022

Pektaş Uğur Pektaş, Hechter'in İç Sömürgecilik Kuramı ve Bangladeş'in Bağımsızlık Süreci: Çevre'nin Ulusal Kimlik İnşası, The Turkish Yearbook of International Relations, 2018, Volume 49, s.139-162

Saipedinova — Dilnaz Saipedinova, Uluslararası Azınlık Hakları Bağlamında Uygur Türklerinin Durumu: (Türkiye, Kırgızistan ve Doğu Türkistan Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir, 2019)

Sarıahmetoğlu& Kemaloğlu — Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu - Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu, Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2015

Tuna (2012) — Amine Tuna, Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık, İHH, İstanbul, 2012

Tursun (2020) — Nabijan Tursun, 1933 ve 1944 Yıllarında Kurulan Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Hakkındaki Kaynakları ve Bu Kaynakların Değeri, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 16, 2020

Tursun (2014) — Nabijan Tursun, The Influence of Intellectuals of the First Half of the 20th Century On Uyghur Politics, 2014

Türköz (1998) — Ahmet Türköz, Doğu Türkistan'da İnsan Hakları, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998

Uluslararası Af Örgütü Raporu (2021) — Amnesty International, China: "Like We Were Enemies in a War": China's Mass Internment, Torture, and Persecution of Muslims in Xinjiang, London, 2021

https://xinjiang.amnesty.org/ Erişim Tarihi: 21.12.2022

Uluslararası Af Örgütü Raporu (2019) — Amnesty International, "Hearts and lives broken: The nightmare of Uyghur families separated by repression."

https://www.amnesty.org/en/latest/research/2021/03/the-nightmare-of-uyghurfamilies-separated-by-repression/ Erişim Tarihi: 23.12.2022

Uluslararası Af Örgütü Raporu (2009) — Amnesty International, China Briefing For the UN Committee On The Eliminatıon Of Racial Discrimination 75th Session, 2009

https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/07/asa170242009eng.pdf Erişim Tarihi: 21.12.2022

Uluslararası Af Örgütü Raporu (2006) — Amnesty International, "Justıce, Justıce" The July 2009 Protests In Xinjiang, Chına, Amnesty International Publications, 2006

https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/027/2010/en/ Erişim Tarihi: 21.12.2022

Uluyol&Latifoğlu &İzbasar Raporu (2021) — Hümagül Hümeyra Uluyol, Ali Latifoğlu, Nureddin İzbasar, 5 Temmuz Urumçi Katliamı Raporu, Katliamdan Soykırıma Giden Yol, Rapor-03, Doğu Türkistan İnsan Hakları İzleme Derneği, Temmuz 2021

Seybolt — Taylor B. Seybolt, Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure, Oxford University Press, 2007

Sontag — Susan Sontag, Başkalarının Acısına Bakmak, Agora Kitaplığı, 2004

Yılmaz (2020) — Murat Yılmaz, Doğu Türkistan'da Toplama Kampları Adım Adım Soykırım, İHH İnsani Yardım Vakfı, 2020

Zenz (2021) — Adrian Zenz, Coercive Labor and Forced Displacement in Xinjiang's Cross-Regional Labor Transfer Program: A Process-Oriented Evaluation, The Jamestown Foundation, Washington DC, 2021

https://jamestown.org/product/coercive-labor-and-forced-displacement-in-xinjiangs-cross-regional-labor-transfer-program/ Erişim Tarihi: 27.12.022

Zenz (2020) Adrian Zenz, Sterilizations, IUDs, and Mandatory Birth Control: The CCP's Campaign to Suppress Uyghur Birthrates in Xinjiang, The Jamestown Foundation, Washington DC, 2020

https://jamestown.org/product/sterilizations-iuds-and-mandatory-birth-control-the-ccps-campaign-to-suppress-uyghur-birthrates-in-xinjiang/ Erişim Tarihi: 25.12.2022